

საერთაშორისო სამართლის ორი ძირითადი პრინციპის - სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობისა და ერთა თვითგამორკვევის შედარებითი ანალიზი კოსოვოსა და აფხაზეთის მაგალითზე

აბსტრაქტი

კვლევის მთავარ მიზანია, საერთაშორისო სამართლის ორი ძირითადი პრინციპის - ერთა თვითგამორკვევის უფლებისა და სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის დეტალური ანალიზი და მათი წარმოდგენა კოსოვოსა და აფხაზეთის კონფლიქტების მაგალითზე. კერძოდ, ნაშრომის მნიშვნელოვანი ნაწილი ეთმობა კოსოვოსა და აფხაზეთის კონფლიქტების სამართლებრივი შეფასებას და იმ ძირითადი განსხვავებების ჩვენებას, რომლებიც, ერთი მხრივ, კოსოვოს, ხოლო, მეორე მხრივ, აფხაზეთის კონფლიქტების სამართლებრივ ასპექტებს უკავშირდება.

სტატიაში ყურადღება გამახვილებულია იმის ფაქტის დეტალურ ანალიზზე, თუ რატომ იყო დასავლეთის, კერძოდ, ჩრდილო ატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაციის (NATO)³ მხრიდან კოსოვოს კონფლიქტში ჩართვა და კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარება საერთაშორისო თანამეგობრობის ქვეყნების უმრავლესობის მიერ ნაწილობრივ ლეგიტიმური და, მეორე მხრივ, საერთაშორისო-სამართლებრივი, თუ პოლიტიკური თვალსაზრისით, რუსეთის ჩართვა აფხაზეთის კონფლიქტში და აფხაზეთის ე.წ. „დამოუკიდებლობის“ აღიარება სრულად სამართლებრივ საფუძვლებს მოკლებული. ნაშრომის დასკვნით ნაწილში საუბარია იმაზე, თუ რა უნდა მოიმოქმედოს მომავალში საერთაშორისო თანამეგობრობამ საერთაშორისო სამართლის სხვადასხვა პრინციპების დაცვის მიმართულებით.

შესავალი

როგორც გასული საუკუნეების, ასევე დღევანდელ მსოფლიოში სეპარატიზმთან და ირედენტაზმთან დაკავშირებული საკითხი ერთ-ერთ უდიდეს, გლობალური ხასიათის პრობლემას წარმოადგენს. ჩვენი პლანეტის განსხვავებულ რეგიონში მცხოვრები სხვადასხვა ეთნიკური თუ რელიგიური ჯგუფები სხვადასხვა ინტენსივობით მუდმივად იბრძვიან საკუთარი ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისათვის, რასაც, ხშირად, კონკრეტული სახელმწიფოსგან გამოყოფისა და დამოუკიდებელი სახელმწიფოდ ჩამოყალიბების (სეპარატიზმი), ან მეორე სახელმწიფოსთან მიერთების (ირედენტაზმი) შესახებ მოთხოვნა მოსდევს. ხშირ შემთხვევაში, სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფების წარმომადგენლები უკანონო შეიარაღებულ ფორმირებებს აყალიბებენ და თავიანთ ბრძოლას ძალადობრივი გზით ახორციელებენ. ამ შემთხვევაში უდიდეს პრობლემას ისიც, რომ ასეთ რელიგიურ თუ ეთნიკურ ჯგუფებს, ხშირად, გარეშე ძალა (კონკრეტული სახელმწიფო, უცხო ქვეყანაში მოქმედი ლობისტთა ჯგუფები, კერძო კომპანიები) უწევს დახმარებას. საქართველო სწორედ იმ ქვეყნების რიგს ეკუთვნის, რომლებმაც,

¹ შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტის პროფესორი, საერთაშორისო სწავლების ცენტრის დირექტორი.

² შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტის საერთაშორისო სწავლების ცენტრის მკვლევარი.

³ ოფიციალური ვებ-გვერდი იხ. <<https://www.nato.int>>.

იმპერიალისტური ამბიციების მქონე უცხო სახელმწიფოს ირიბი და პირდაპირი აგრესიის წყალობით, დაკარგა კონტროლი საკუთარ ორ ისტორიულ რეგიონზე.

ამ მხრივ, საქართველო არ არის ის ერთადერთი გამონაკლისი, რომელმაც საკუთარ ტერიტორიაზე კონტროლი, უცხო ძალების ჩარევის შედეგად, დაკარგა. ამ პრობლემის წინაშე გასული საუკუნის 90-იანი წლების ბოლოს დადგა სერბეთიც, რომელმაც, NATO-ის მიერ 1999 წლის მარტიდან ივნისამდე განხორციელებული სამხედრო კამპანიის შედეგად, დაკარგა კონტროლი კოსოვოს ტერიტორიაზე.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, კვლევის მთავარი მიზანია, კოსოვოსა და აფხაზეთის კონფლიქტების იურიდიული საფუძვლების დეტალური ანალიზი. შესაბამისად, კვლევის ფარგლებში, მთავარი კითხვაა დადგინდეს, არსებობს თუ არა რაიმე სამართლებრივი საფუძველი იმისა, რომ კოსოვო ან აფხაზეთი გადაიქცეს დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ? რა ძირითადი საერთო და განმასხვავებელი იურიდიული ასპექტები არსებობს კოსოვოსა და აფხაზეთის კონფლიქტებს შორის? ამაზე დაყრდნობით, თემის სპეციფიკიდან გამომდინარე, შესაძლებელია, შემდეგი საკვლევო კითხვების ჩამოყალიბება:

- დაარღვია თუ არა NATO-მ 1999 წელს და რუსეთმა 2008 წელს საერთაშორისო სამართლის ნორმები სერბეთისა და საქართველოს ტერიტორიაზე განხორციელებული სამხედრო ოპერაციების ფარგლებში?
- იყო თუ არა დაცული რაიმე საერთაშორისო-სამართლებრივი ნორმები სერბეთის და საქართველოს ტერიტორიებზე გარეშე ძალების ჩარევისას?
- როდის შეიძლება, ერთდროულად, დაცული იქნას ტერიტორიული მთლიანობისა და ერთა თვითგამორკვევის პრინციპები?

სტატიაზე მუშაობის პროცესში გამოყენებულ იქნება სოციალური მეცნიერებების ფარგლებში არსებული თვისებრივი კვლევის მეთოდი: სხვადასხვა სამართლებრივი ხასიათის დოკუმენტებზე დაყრდნობით, ნაშრომში გაანალიზებულ იქნება საერთაშორისო და ქვეყნის შიდა სამართლებრივი სხვადასხვა დოკუმენტი, რომელიც საქართველოსა და სერბეთის ტერიტორიაზე არსებული ორი კონფლიქტს ეხება. გარდა ამისა, ნაშრომში დიდი ყურადღება დაეთმოა განსახილველ კონფლიქტთა პოლიტიკურ ასპექტებს, გარეშე ძალების როლს ორივე მათგანში და მათ სამართლებრივ და პოლიტიკურ შედეგებს.

საერთაშორისო სამართლის ძირითადი პრინციპები

საერთაშორისო სამართლის ძირითადი პრინციპები საერთაშორისო საჯარო სამართლის ყველაზე უფრო ზოგადი, საბაზისო და საყოველთაოდ აღიარებული სახელმწიფოთა სამართლებრივი ქცევის წესები, რომლებიც მთელი საერთაშორისო სამართლებრივი სისტემის საფუძვლად ითვლება და გამოხატავს საერთაშორისო თანამეგობრობის საერთო ნებასა და ინტერესებს; ისინი, კაცობრიობის განვითარების პროცესის შედეგად, დღეისათვის დამკვიდრებულ, ზოგადსაკაცობრიო მორალურ ფასეულობებსა და პრინციპებს ეფუძნება და სხვა სამართლებრივი სუბიექტებისათვის.⁴

საერთაშორისო სამართლის ყოველი ძირითადი პრინციპი იურიდიული ნორმაა და მსოფლიო პოლიტიკურ პროცესებში ჩართული სახელმწიფოებისათვის, შიდასახელმწიფოებრივ ნორმებთან შედარებით, უპირატესი ძალა აქვს.⁵

საერთაშორისო სამართლის პრინციპების სხვადასხვა ხასიათი საყოველთაოდ აღიარებულ, ზოგად საერთაშორისო ხელშეკრულებებს ან საერთაშორისო ჩვეულებას ეფუძნება. ეს პრინციპები ჩამოყალიბებულია გაერთიანებული ერების („გაერო“)⁶ წესდებაში⁷ (1-ლი თავი, მე-2 მუხლი) და, აგრეთვე, გაეროს 1970 წლის დეკლარაციაში

⁴ *ალექსიძე, ლ., გიორგაძე, ლ., კვაჭაძე, მ.*, ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი, ლექსიკონი-ცნობარი, ჯისიაი, თბილისი, 2005, 283.

⁵ იქვე.

⁶ ოფიციალური ვებ-გვერდი იხ. <www.un.org>.

⁷ ტექსტი ხელმისაწვდომია შემდეგ ვებ-გვერდზე: <<http://www.un.org/en/charter-united-nations/>>.

საერთაშორისო სამართლის პრინციპების შესახებ⁸. ისინი სახელმწიფოთა მეგობრულ ურთიერთობებსა და თანამშრომლობას უკავშირდება და ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის („ეუთო“)⁹ 1975 წელს ხელმოწერილ ჰელსინკის დასკვნით აქტი¹⁰ გაეროს წესდების განმარტებით ინსტრუმენტებადაა აღიარებული.¹¹

ეს პრინციპებია: 1. სახელმწიფოთა სუვერენული თანასწორობა; 2. ძალით დამუქრებისა და მისი გამოყენების აკრძალვა; 3. სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის ხელშეუხებლობა; 4. საზღვრების ურღვევობა; 5. საერთაშორისო დავების მშვიდობიანი გზით გადაწყვეტა; 6. სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში ჩაურევლობა; 7. ხალხთა თანასწორუფლებიანობისა და თვითგამორკვევის უფლება; 8. ადამიანის უფლებათა პატივისცემა; 9. სახელმწიფოს მოვალეობა, ითანამშრომლონ ერთმანეთთან გაეროს წესდების შესაბამისად; 10. საერთაშორისო სამართლით განსაზღვრულ ვალდებულებათა კეთილსინდისიერი შესრულება.¹²

ერთა თვითგამორკვევა და სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის პრინციპი

საერთაშორისო სამართლის ძირითადი პრინციპებიდან ორი - სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობისა და ერთა თვითგამორკვევის პრინციპები ერთმანეთს აშკარად ეწინააღმდეგება. აუცილებელია იმის აღნიშვნაც, რომ მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში, კონკრეტული ტერიტორიის სტატუსთან დაკავშირებით, საერთაშორისო თანამეგობრობის პოზიცია არაერთგვაროვანი იყო. თუ ერთ შემთხვევაში, სხვადასხვა პოლიტიკურ თუ სამართლებრივ მიზეზთა გამო, საერთაშორისო საზოგადოება ან სახელმწიფო კონკრეტული ტერიტორიისათვის დამოუკიდებლობის მინიჭებას უჭერდა მხარს, სხვა შემთხვევაში, - ტერიტორიული მთლიანობის პრინციპს ანიჭებდა უპირატესობას¹³.

ეს პოლემიკა როგორც სამართლებრივ, ასევე პოლიტიკურ ქრილში დღესაც გრძელდება და ამის ნათელ მაგალითს, საერთაშორისო საზოგადოებისა და ცალკეული სახელმწიფოების მხრიდან, კოსოვოსა და აფხაზეთის სამართლებრივი სტატუსის მიმართ განსხვავებული დამოკიდებულება, რაზეც ქვემოთ გვექნება საუბარი.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, საერთაშორისო თანამეგობრობა, პირველ რიგში, გაერო, მსოფლიოს რეგიონებში მდებარე სხვადასხვა ტერიტორიის განსაზღვრის საქმეში აქტიურად ჩაერთო. კერძოდ, გაეროს დაარსების დღიდან, მის ერთ-ერთ მთავარ სტრუქტურას გაეროს სამეურვეო საბჭო წარმოადგენდა, რომელიც გაეროს წესდების XIII თავის საფუძველზე იქნა შექმნილი. იგი გაეროს უშიშროების საბჭოს 5 მუდმივი წევრისგან (აშშ, დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, ჩინეთი, სსრკ) შედგებოდა¹⁴. სამეურვეო საბჭოს მუშაობის პროცესში, 1945-1994 წლებში მის დაქვემდებარებაში მყოფმა 11 ტერიტორიამ პოლიტიკური დამოუკიდებლობა მიიღო¹⁵. გარდა ამისა, გაეროს მიერ, დეკლარაციის პოლიტიკის მიმართულებით, გატარებული ღონისძიებები, რომლებიც „თანაბარ უფლებებსა და ხალხთა თვითგამორკვევას“¹⁶, აგრეთვე, გაეროს წესდების შესაბამისი თავების (XI, XII და XIII) კონკრეტულ მუხლებს ეფუძნებოდა, დამოუკიდებელი ხალხების კოლონიური

⁸ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <[https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625\(XXV\)](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625(XXV))>; იხ., ასევე Basic Facts about the United Nations, United Nations Department of Public Information, New-York, 2005, 269.

⁹ ოფიციალური ვებ-გვერდი <<https://www.osce.org>>.

¹⁰ *ქარუმიძე, ვ.*, საერთაშორისო ორგანიზაციები, საგანმანათლებლო კავშირი ცოდნა, თბილისი, 2004, 233-235.

¹¹ *ალექსიძე, ლ., გიორგაძე, ლ., კვაჭაძე, მ.*, დასახ. წყარო, მე-4 სქ.

¹² *Игнатенко, Г. В.*, Международное Право, 2-е издание, Норма, Москва, 2002, 121-134.

¹³ ამის ნათელი მაგალითია კოსოვოს და აფხაზეთის შემთხვევები, როდესაც დასავლეთი კოსოვოს დამოუკიდებლობას უჭერდა მხარს, ხოლო რუსეთი სერბეთის ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებას. აფხაზეთის შემთხვევაში კი, პირიქით, დასავლეთი მხარს უჭერდა საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას, ხოლო რუსეთი აფხაზეთის დამოუკიდებლობას.

¹⁴ დასახ. წყარო, მე-8 სქ., 13.

¹⁵ ეს ტერიტორიებია: განა, სომალი, კამერუნი, ტოგო, რუანდა, ბურუნდი, ტანზანიის გაერთიანებული რესპუბლიკა, სამოა, ნაურუ და პაპუა-ახალი გვინეა და პალაუ.

¹⁶ დასახ. წყარო, მე-8 სქ., 283-286.

მმართველობისაგან განთავისუფლებას უკავშირდებოდა. 1960 წლიდან გაერო, ცალკეული ქვეყნებისათვის, დამოუკიდებლობის მინიჭების საკითხში, გენერალური ასამბლეის მიერ კოლონიური ქვეყნებისა და ხალხებისათვის დამოუკიდებლობის მინიჭების შესახებ მიღებულ დეკლარაციას¹⁷ ეფუძნებოდა. ეს დოკუმენტი, ასევე „დეკოლონიზაციის შესახებ“ დეკლარაციითაა ცნობილი.

მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში არსებული პოლიტიკური ვითარებისა და საერთაშორისო თანამეგობრობის მიერ გატარებული ზომების შედეგად, „ცივი ომის“ პერიოდში მსოფლიოს პოლიტიკურ რუკაზე 102 ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფო ჩამოყალიბდა¹⁸.

„ცივი ომის“ დასრულების შემდეგ, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის („სსრკ“), იუგოსლავიისა და ჩეხოსლოვაკიის დაშლის, ამ ქვეყნების ადგილზე 22 ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფო შეიქმნა. 1993 წელს აფრიკის კონტინენტზე გაჩნდა ახალი სახელმწიფო ერთრეა, რომელიც ეთიოპიას გამოეყო, ხოლო 2012 წელს - სამხრეთ სუდანი. ამავე დროს, სამხრეთ აღმოსავლეთ აზიაში 2004 წელს შეიქმნა ახალი სახელმწიფო ტიმორ ლესტე (ყოფილი აღმოსავლეთ ტიმორი), რომელმაც, საყოველთაო რეფერენდუმის შედეგად, დამოუკიდებლობა ინდონეზიისგან მიიღო. შესაბამისად, დღეს, გაეროს სრულუფლებიანი წევრია 193 სახელმწიფო¹⁹ სახეზე.

მიუხედავად იმისა, რომ მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში, დეკოლონიზაციის პროცესის შედეგად, საერთაშორისო თანამეგობრობა მიესალმებოდა მსოფლიო პოლიტიკურ რუკაზე ახალი სახელმწიფოების შექმნას, რაც გაეროს დეკლარაციებშიც იქნა ასახული, 1975 წელს ხელმოწერილი, ჰელსინკის საბოლოო აქტით, პრიორიტეტს სახელმწიფოთა ტერიტორიულ მთლიანობას ანიჭებდა.²⁰

ზემოაღნიშნული ფაქტების გათვალისწინებით, მსოფლიო თანამეგობრობა, კონკრეტულ სადავო ტერიტორიასთან მიმართებით, დღესაც დგას როგორც პოლიტიკური, ისე სამართლებრივი დილემის წინაშე. ვითარებას ართულებს ის ფაქტი, რომ დღეისათვის მსოფლიოს პოლიტიკურ რუკაზე 200-მდე სუვერენული სახელმწიფო არსებობს, პლანეტაზე არსებული ერების რაოდენობა კი 5000-ს აღემატება²¹. ამ ვითარების გათვალისწინებით, 2014 წლის მონაცემებით, დღევანდელ მსოფლიოში არსებობს 414 კონფლიქტური რეგიონი²². რა თქმა უნდა, სიტუაცია უმართავი გახდება იმ შემთხვევაში, თუკი ყველა ერი მოინდომებს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნას.

ამის გათვალისწინებით, პრობლემა საერთაშორისო თანამეგობრობის მიერ საერთაშორისო სამართლის ძირითად პრინციპებს შორის არჩევანის გაკეთებაშია კონკრეტული სადავო ტერიტორიის მიმართ, როდესაც, ერთი მხრივ, არსებობს სეპარატიზმისა და, მეორე მხრივ, ირედენტის საფრთხე.

ამიტომაც საინტერესოა, სამართლებრივი თვალსაზრისით, განვიხილოთ კოსოვოსა და აფხაზეთის კონფლიქტების სამართლებრივი, მათ შორის, საერთაშორისო-სამართლებრივი ასპექტები.

დასმულ კითხვაზე პასუხის გასაცემად, აუცილებელია თითოეული კონფლიქტის დეტალური, პირველ რიგში კი, სამართლებრივ ჭრილში განხილვა.

კოსოვო

თანამედროვე კოსოვოს ტერიტორია, ისტორიულად, საუკუნეების განმავლობაში, სერბეთის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა. 1389 წელს სწორედ კოსოვოს ველზე,

¹⁷ „კოდუა, ე., ბერაია, ლ., სოციალურ და პოლიტიკურ ტერმინთა ლექსიკონი-ცნობარი, ლოგოს პრესი, თბილისი 2004.

¹⁸ Chitadze, N., World Geography. Political, Economic and Demographic Dimensions, Scholars Press, Germany, 2017, 70.

¹⁹ იხ. <<https://www.un.org/en/member-states/>>.

²⁰ Kegley, C., Blanton, S., World Politics. Trend and Transformation, Wadworth, Cengage Learning, USA, 2011, 353.

²¹ ნეიბე, ვ., მსოფლიოს სოციალ-ეკონომიკური გეოგრაფია, ლეგა, თბილისი, 2004, 46.

²² Chitadze, N., დასახ. ნაშრომი, მე-18 სქ., 116.

გაიმართა ისტორიული ბრძოლა სერბეთის სამეფოსა და ოსმალეთის იმპერიის ჯარებს შორის²³, რომელიც ოსმალთა გამარჯვებით დასრულდა, რის შედეგადაც, სერბეთი თითქმის ხუთი საუკუნის განმავლობაში ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდა²⁴. სწორედ იმპერიის ხელმძღვანელთა ინიციატივით, თანამედროვე კოსოვოს ტერიტორიაზე ისლამის მიმდევარი ეთნიკური ალბანელების ჩასახლება მიმდინარეობდა. მე-19 საუკუნის ბოლოს რუსეთ-თურქეთის ომის დასრულების შემდეგ, კერძოდ 1878 წელს გამართული ბერლინის კონგრესის გადაწყვეტილებით, სერბეთმა ოსმალეთისგან დამოუკიდებლობა მოიპოვა²⁵. პირველი მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ კი, ავსტრიისა და ოსმალეთის იმპერიების დაშლის კვალობაზე, მათ შემადგენლობაში შემავალი სამხრეთ სლავების ხალხები ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანდნენ, რომელსაც სერბთა, სლოვენთა და ხორვატთა, ხოლო 1929 წლიდან იუგოსლავიის სამეფო ეწოდა²⁶. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, კერძოდ, 1945 წლიდან იუგოსლავიაში კომუნისტური დიქტატურა დამყარდა და შეიქმნა იუგოსლავიის სოციალისტური ფედერაციული რესპუბლიკა, რომლის შემადგენლობაში 6 სოციალისტური რესპუბლიკა. ერთ-ერთი სოციალისტური რესპუბლიკის, სერბეთის შემადგენლობაში კოსოვოს ავტონომიური მხარე შედიოდა²⁷. 1989 წელს იუგოსლავიის პრეზიდენტმა სლობოდან მილოშევიჩმა, კოსოვოს ავტონომია გააუქმა, რამაც ვითარების შემდგომი გამწვავება გამოიწვია²⁸. 1995 წელს იუგოსლავიის ერთ-ერთ ყოფილ რესპუბლიკაში, კერძოდ, ბოსნია-ჰერცეგოვინაში ომის დასრულებისას, საერთაშორისო საზოგადოების ყურადღება უკვე კოსოვოსკენ იყო მიპყრობილი, სადაც კოსოვოელი ალბანელები სერბეთისგან სრულ დამოუკიდებლობას მოითხოვდნენ. სულ უფრო ხშირდებოდა შეტაკებები კოსოვოს განმათავისუფლებელი არმიასა და სერბეთის პოლიციას შორის²⁹.

სიტუაციამ კულმინაციას 1998 წელს მიაღწია, როდესაც სერბ პოლიციელებსა და „კოსოვოს განთავისუფლების არმიის“ მებრძოლებს შორის ღია კონფლიქტის შედეგად, 1500-მდე ადამიანი დაიღუპა, ხოლო 400 ათასამდე - იძულებული გახდა დაეტოვებინა თავიანთი მუდმივი საცხოვრებელი.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ბოსნიის კონფლიქტის ანალოგიურად, სიტუაციის ნორმალიზაციის პროცესში NATO ჩაერთო. 1998 წლის 26 მაისს, NATO-ის საბჭოს საგარეო საქმეთა მინისტრების სესიაზე კოსოვოს მიმართ ალიანსის ორი მთავარი მიზანი იქნა განსაზღვრული; კერძოდ³⁰:

- კრიზისის მშვიდობიანი გზით დარეგულირება;

- სტაბილურობისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფა მეზობელ სახელმწიფოებში, სადაც ძირითადი ყურადღება გამახვილებული იქნებოდა ალბანეთსა და მაკედონიაზე.

1998 წლის 12 აგვისტოს გავრცელდა ალიანსის გენერალური მდივნის განცხადება, სადაც აღნიშნული იყო, რომ კოსოვოში სამხედრო დაპირისპირებისა და მშვიდობიანი მოსახლეობის მიმართ ძალადობის გაგრძელების შემთხვევაში, NATO იძულებული იქნებოდა დაეგეგმა შესაძლო სამხედრო-სამშვიდობო ოპერაციები კრიზისის აღმოფხვრის მიზნით³¹.

უკვე თვენახევრის შემდეგ, 1998 წლის 24 სექტემბერს, NATO-ის საბჭომ ისევ განიხილა კოსოვოში შექმნილი ვითარება და გამოაცხადა, რომ ალიანსი მზად იყო საჭიროების შემთხვევაში საჭირო კამპანიის დასაწყებად³². იმავე წლის 9 ოქტომბერს, NATO-რუსეთის

²³ ჭიქისტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე <<https://www.britannica.com/event/Battle-of-Kosovo-1389-Balkans>>.

²⁴ *Somel, A. S.*, Historical Dictionary of the Ottoman Empire, Scarecrow Press, Oxford, 2003, 268.

²⁵ *Shafer, K. A.*, The Congress of Berlin of 1878: its origins and consequences, Portland State University, 1989, 50.

²⁶ *ჭანტურია, გ.*, მსოფლიოს სოციალ-ეკონომიკური და პოლიტიკური გეოგრაფია. საქართველოს მაცნე. 2004.

²⁷ NATO Handbook, Public Diplomacy Division. Brussels, 2006, 149. ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<https://www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-en-2006.pdf>>.

²⁸ იქვე.

²⁹ იქვე.

³⁰ *ჩიტაძე, ნ.*, ნატო - ჩრდილოატლანტიკური ალიანსი, მსოფლიოში მშვიდობისა და სტაბილურობის მთავარი გარანტი, მაჯენტა პრინტი, 2008, 108.

³¹ იქვე, 109.

³² იქვე, 110.

ერთობლივი საბჭოს სხდომაზე ორივე მხარემ მხარი დაუჭირა საერთაშორისო ძალისხმევის გაძლიერებას კრიზისის საბოლოო მოგვარების მიზნით.

კონფლიქტის პრევენციის მიზნით, 24-25 ოქტომბერს NATO-ის მაღალჩინოსნები, გენერლები კლარკი და ნაუმანი ეწვივნენ ბელგრადს და შეხვდნენ იუგოსლავიის პრეზიდენტ მილოშევიჩს. ისინი ცდილობდნენ დაერწმუნებინათ ბელგრადი ძალადობის შეჩერების აუცილებლობაში.

აღსანიშნავია, რომ NATO-ის უმაღლესი სამხედრო პირების ვიზიტმა და, საერთო ჯამში, NATO-ის დიპლომატიუმმა აქტიურობამ დროებითი შედეგი გამოიღო, რაც აღნიშნულ იყო კიდევ NATO-ის გენერალური მდივნის 27 ოქტომბრის განცხადებაში, სადაც იგი მიესალმებოდა NATO-ის მესვეურებისა და იუგოსლავიის პრეზიდენტის შეხვედრას, თუმცა მოგვიანებით, კერძოდ, 1999 წლის დასაწყისიდან კოსოვოს ტერიტორიაზე, ადამიანის უფლებათა მასობრივი დარღვევების შედეგად, სულ უფრო, იზრდებოდა ლტოლვილთა რიცხვი.

პრობლემების გათვალისწინებით, კოსოვოსა და მთლიანად რეგიონში არსებული პოლიტიკური ვითარება აიძულებდა ალიანსს, უფრო რადიკალური ზომები გაეტარებინა, რადგან, რამდენიმე რაუნდიანი მოლაპარაკებათა პროცესის მიუხედავად, 1999 წლის დასაწყისიდან იუგოსლავიის ხელისუფლებამ განახლებული ძალებით მიმართა რეპრესიებს კოსოვოელი ალბანელების წინააღმდეგ, რაც იწვევდა ე.წ. „კოსოვოს განმათავისუფლებელი არმიის“ წინააღმდეგობას. მშვიდობიანი მოსახლეობა იძულებული იყო მასიურად დაეტოვებინა თავიანთი საცხოვრებელი სახლები. უკვე 1999 წლის თებერვლის შუა რიცხვებში ლტოლვილთა რაოდენობამ 210 ათასს მიაღწია. ევროპის შუაგულში იქმნებოდა ჰუმანიტარული კატასტროფის რეალური საშიშროება. დასავლეთის მედიასა და ფართო საზოგადოებრივ წრეებში, სულ უფრო ხმამაღლა, გაისმოდა NATO-ის მიმართ კრიტიკა უმოქმედობის გამო³³.

იუგოსლავიის ხელისუფლების ანტისახალხო პოლიტიკის ფონზე, NATO-ში, სულ უფრო სერიოზულად, განიხილებოდა ძალის გამოყენების ალტერნატივა, რისთვისაც ალიანსის შესაბამის სამხედრო სტრუქტურებში სერიოზული სამხედრო მზადება დაიწყო.

სამხედრო სამზადისის მიუხედავად, აქცენტი კვლავ კეთდებოდა კრიზისის პოლიტიკურ მოგვარებაზე. NATO-ის აქტიურობისა და საერთაშორისო ზეწოლის შედეგად, ბელგრადის ხელისუფლება იძულებული გახდა განეახლებინა მოლაპარაკებები კოსოვოელ ალბანელებთან. მოლაპარაკებათა პროცესი გაიმართა 1999 წლის 6 თებერვალს საფრანგეთის ქალაქ რამბუიეში. მოლაპარაკებათა პროცესის სირთულე მდგომარეობდა იმაში, რომ სერბები, რომლებიც კოსოვოს იუგოსლავიის შემადგენელ ნაწილად თვლიდნენ, არ თანხმდებოდნენ კოსოვოში NATO-ის სამშვიდობო ძალების განლაგებას, რაშიც მათ მხარდაჭერას უცხადებდა რუსეთი. თავის მხრივ, საკუთარ პოზიციას აფიქსირებდნენ კოსოვოელი ალბანელებიც, რომლებიც უარს აცხადებდნენ განიარაღებაზე, თუ ისინი კოსოვოს პოლიტიკური სტატუსის შესახებ რეფერენდუმის ჩატარების გარანტიებს არ მიიღებდნენ. საბოლოო ჯამში, დასავლეთის პოლიტიკური წრეების აქტიურობის შედეგად, შესაძლებელი გახდა კოსოვოელ ალბანელთა დათანხმება შეთავაზებულ წინადადებაზე, მაგრამ ბელგრადის არაკონსტრუქციული პოზიციის გამო მარტის თვეში მოლაპარაკებების პროცესი ჩაიშალა.³⁴

მარტის დასაწყისში NATO-ამ არაერთხელ გააფრთხილა ბელგრადის ხელისუფლება, რომ, თუ იგი არ შეწყვეტდა სამხედრო ოპერაციებს და სამართლებრივი ნორმების უხემ დარღვევას კოსოვოში, რის შედეგადაც ხორციელდებოდა ძალადობა კოსოვოს მშვიდობიანი მოსახლეობის წინააღმდეგ, ასევე, თუ იუგოსლავიისათვის მიუღებელი იქნებოდა რამბუიეში შეთავაზებული წინადადებები, ალიანსი იძულებული იქნებოდა დაეწყო სამხედრო ოპერაცია.

³³ იქვე.

³⁴ იქვე, 111.

საერთო ჯამში, აუცილებელია აღინიშნოს, რომ კოსოვოში არსებული დამაბული ვითარების მიმართ ლიანსის პრობლემისადმი დამოკიდებულება ხასიათდებოდა გარკვეული სირთულეებითა და წინააღმდეგობებით, თუმცა, საბოლოოდ, ამ კრიზისის არსებობამ უდიდესი გავლენა მოახდინა NATO-ის ცვლილებებზე, დადებითი მიმართულებით, რადგანაც მან, მნიშვნელოვნად, შეუწყო ხელი ორგანიზაციის საერთაშორისო ავტორიტეტის ზრდას (გაეროს ავტორიტეტის დაცემის პარალელურად) და მისი ფუნქციებისა და მიზნების თანამედროვე რეალობასთან მისადაგებას. კოსოვოში NATO-ის მოქმედებამ დიდი გავლენა მოახდინა თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის პრინციპებისა და ნორმების ახლებურად გააზრების საქმეში, რაც უპირველეს ყოვლისა, გამოწვეული იყო იმით, რომ შეიქმნა პრეცედენტი, NATO-ის ფარგლებს გარეთ, ფართო მასშტაბიანი სამხედრო ოპერაციის განხორციელების, რომლის მთავარი მიზანი გახლდათ ეთნიკური წმენდის თავიდან აცილება, ძალადობის შეჩერება. ეს კი, მთლიანობაში, ემსახურებოდა სამართლიანობის აღდგენასა და ზნეობრივი პრინციპების დაცვას. გარდა ამისა, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, ეს იყო პირველი შემთხვევა, როდესაც დემოკრატიული ქვეყნების ალიანსმა სამართლიანობის აღდგენა და ზნეობრივი-მორალური ფასეულობების დაცვა არსებულ საერთაშორისო ნორმებზე მაღლა დააყენა და, როდესაც ალიანსის ყოველგვარმა მცდელობამ - კოსოვოში არსებული კონფლიქტის მშვიდობიანი გზით გადაწყვეტისა - არ მოიტანა რეალური შედეგი, იუგოსლავიის ხელისუფლების არაკონსტრუქციული პოზიციის გამო, NATO იძულებული იყო განეხორციელებინა სამხედრო ოპერაცია სუვერენული სახელმწიფოს (იუგოსლავიის ფედერაციული რესპუბლიკის) წინააღმდეგ; ამის მიზეზი, როგორც ცნობილია, იყო ის მასშტაბური ეთნიკური წმენდა, რომელსაც მილოშევიჩის რეჟიმი ატარებდა კოსოვოელი ალბანელების, ანუ ამ ქვეყნის ეთნიკური უმცირესობის წინააღმდეგ.³⁵

საერთაშორისო სამართლის კუთხით, ამ ოპერაციის ყველაზე მნიშვნელოვანი მომენტი ის იყო, რომ გაეროს უშიშროების საბჭოს მუდმივი წევრების - რუსეთის ფედერაციისა და ჩინეთის - პოზიციების გამო, რომლებიც ეწინააღმდეგებოდა იუგოსლავიის ტერიტორიაზე NATO-ის მიერ სამხედრო ოპერაციების განხორციელებას, ალიანსს იძულებულს ხდიდა, განეხორციელებინა სამხედრო კამპანია გაეროს უშიშროების საბჭოს სანქციის გარეშე.

მას შემდეგ, რაც კოსოვოში სიტუაცია მნიშვნელოვნად გართულდა, NATO დადგა დიდი წინაშე, რომელიც დასავლეთის დემოკრატიული საზოგადოებრიობისა და პოლიტიკური წრეების ფართო განხილვის საგნად იქცა. პრობლემა იყო იმაში, რომ დასავლეთის წინაშე იდგა მეტად რთული კითხვა: კერძოდ, რა პოლიტიკა უნდა გაეტარებინა ალიანსს იმ შემთხვევაში, თუკი ძალისხმევა და პოლიტიკური ზეწოლა იუგოსლავიის ხელმძღვანელობაზე შედეგს არ გამოიღებდა და მილოშევიჩის ანტიდემოკრატიული რეჟიმი კვლავ გააგრძელებდა კოსოვოელი ალბანელების დევნასა და რეპრესიებს. ნათელი იყო, რომ, ამ შემთხვევაში, რაღაც ეტაპზე, NATO, ბოსნიის კონფლიქტის მსგავსად, იძულებული გახდებოდა გამოეყენებინა სამხედრო ძალა, თუმცა აქ, როგორც უკვე აღინიშნა, სიტუაციას ართულებდა საერთაშორისო სამართალში არსებული ნორმები, რომელთა საფუძველზეც, ძალის გამოყენება და მშვიდობის იძულებითი დამყარება შესაძლებელი იქნებოდა გაეროს წესდების VII მუხლის საფუძველზე, ხოლო ამ დებულების პრაქტიკული განხორციელება შეიძლებოდა მხოლოდ გაეროს უშიშროების საბჭოს რეზოლუციის მიღების შემდეგ; ეს, ალბათ, მიუღწეველი იქნებოდა, რადგან უკვე ცნობილი იყო, რომ რუსეთი სერბების მიმართ ცნობილი სიმპატიების გამო, უთუოდ, გამოიყენებდა ვეტოს უფლებას უშიშროების საბჭოში. ამ ფაქტორების გათვალისწინებით, თუ NATO დაიცავდა სამართლის არსებულ ნორმებს, იგი იძულებული გახდებოდა, დათანხმდებოდა იუგოსლავიის რეტროგრადული ხელისუფლების მიერ სამართლის ელემენტარული ნორმების უხეშ დარღვევას, პირველ

³⁵ იქვე, 112.

რიგში კი, საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთი ძირითადი პრინციპის, ადამიანის უფლებათა ხელყოფას.³⁶

მოვლენათა ასეთი სცენარის მიხედვით განვითარებას შეეძლო, უაღრესად დიდი და, შესაძლოა, გამოუსწორებელი ზიანი მიეყენებინა ჩრდილოატლანტიკური ალიანსის ავტორიტეტისათვის და ეს, იმ დროს, როდესაც ალიანსის როლი ევროატლანტიკურ სივრცეში, სულ უფრო და უფრო, იზრდებოდა და ეს მაშინ, როდესაც ორგანიზაცია, არა მხოლოდ ევროპაში, არამედ მთელ მსოფლიოში აღიქმებოდა როგორც უსაფრთხოებისა და სამართლიანობის დაცვის მთავარი გარანტი. ამას NATO-ის ხელმძღვანელობა კარგად აცნობიერებდა.

გარდა აღნიშნულისა, პრობლემა დაკავშირებული იყო არა მხოლოდ NATO-ის ავტორიტეტის შესაძლო შელახვასთან, არამედ კოსოვოში ძალადობის გაგრძელებას შეეძლო, დამანგრეველი გავლენა მოეხდინა მეზობელ ქვეყნებზე და, შესაძლოა იყო, მთელი ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე. პირველ რიგში, აქ აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ კონფლიქტში კოსოვოელი ალბანელების დაცვის მიზნით, შესაძლოა, ჩართულიყო ალბანეთიც, ასევე მაკედონიის ალბანური მოსახლეობა, რომელიც ამ ქვეყნის მოსახლეობის დაახლოებით 20%-ს შეადგენდა. ამიტომაც NATO, ბელგრადის ანტოდემოკრატიული პოლიტიკის გამო, ვერ დაუშვებდა ბალკანეთში ახალი კონფლიქტური კერისა და ევროპული კრიზისის წარმოქმნას იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ამისთვის ძალის გამოყენება დასჭირდებოდა.

მეორეს მხრივ, დასავლეთში კარგად აცნობიერებდნენ იმ საშიშროებასაც, რომელიც, NATO-ის მიერ კოსოვოს კონფლიქტში ჩარევის შემთხვევაში, შეიქმნებოდა NATO-ისა და რუსეთს შორის და ეს იმ დროს, როდესაც მოსკოვში, სულ უფრო, ძლიერდებოდა ანტიდასავლური ტენდენციები, სავსებით რეალური იყო, რომ, გაეროს გვერდის ავლით, შესაბამისად, რუსეთის თანხმობის გარეშე, ალიანსის მიერ კოსოვოს პრობლემის მოგვარების მცდელობას შესაძლოა იყო, ოფიციალურ მოსკოვთან ურთიერთობების გაუარესება გამოეწვია.

წინააღმდეგობებით აღსავსე სიტუაციის გამო, NATO-ის მიერ სამათლებრივი და პოლიტიკური ხასიათის გადაწყვეტილების მიღებას, რომელიც ძალის გამოყენება-არგამოყენების შორის პრინციპული არჩევანის გაკეთებასთან იყო დაკავშირებული, მოკავშირეთა მტკიცე სოლიდარობა და გაბედული ნაბიჯების გადადგმა სჭირდებოდა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, NATO-ის მიერ, კოსოვოს კონფლიქტთან დაკავშირებით, საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე, კოსოვოში ვითარების განმუხტვის მიზნით, დასავლეთმა მრავალმხრივ დიპლომატიურ აქტიურობას მიმართა. ამ პროცესში ჩართულნი იყვნენ წამყვანი სახელმწიფო მოღვაწეები, ექსპერტები და ევროატლანტიკური სტრუქტურების წარმომადგენლები. ეს საკითხი ძირითად თემად იქცა NATO-ის საბჭოშიც. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ ორგანიზაცია ფართო კონსულტაციებს აწარმოებდა ევროატლანტიკური პარტნიორობის საბჭოშიც, სადაც, NATO-ის წევრი ქვეყნებისა და პარტნიორი ქვეყნების მონაწილეობით, სხვადასხვა დონეზე, განიხილებოდა კოსოვოში შექმნილი ვითარება. განხილვის უმნიშვნელოვანესი ასპექტი გახლდათ მშვიდობის დაცვის სფეროში NATO-ისა და პარტნიორების პრაქტიკული თანამშრომლობის მეთოდებისა და ფორმების შემუშავება, რომელთა მიზანსაც ევროატლანტიკურ სივრცეში მშვიდობის დაცვა წარმოადგენდა. ეს კონსულტაციები, მოგვიანებით, კოსოვოს სამშვიდობო ოპერაციაში გადაიზარდა.

მარტის დასაწყისში NATO-ამ, არაერთხელ, გააფრთხილა ბელგრადის ხელისუფლება, რომ, თუ იგი არ შეწყვეტდა სამხედრო ოპერაციებს და სამართლებრივი ნორმების უხეშ დარღვევას კოსოვოში, რის შედეგადაც ხორციელდებოდა ძალადობა კოსოვოს მშვიდობიანი მოსახლეობის წინააღმდეგ და, ასევე, თუ იუგოსლავიისათვის მიუღებელი იქნებოდა რამდენიმე შეთავაზებული წინადადებები, ალიანსი იძულებული იქნებოდა, დაეწყო სამხედრო ოპერაცია. მიუხედავად ამ მოწოდებისა, მილოშევიჩის რეჟიმმა იგნორირება გაუკეთა NATO-ის წინადადებებს, რის საპასუხოდაც, 1999 წლის 24 მარტს, NATO-ის თავდაცვის პოლიტიკისა და შეიარაღებული ძალების დაგეგმვის სამსახურის დირექტორმა

³⁶ იქვე, 113

მიიღო გადაწყვეტილება ოპერაცია „გაერთიანებული ძალების“ დაწყების შესახებ; იუგოსლავიის სამხედრო ობიექტების წინააღმდეგ საჰაერო რეიდების განხორციელება სხდომის დამთავრებიდან რამდენიმე საათში დაიწყო. აღსანიშნავია, რომ NATO-მ გამოხატა თავისი მზადყოფნა, დაეცვა ჟენევის 1949 წლის³⁷ და ჰააგის 1954 წლის კონვენციების³⁸ ყველა ნორმა და ოპერაცია განხორციელებინა მხოლოდ იუგოსლავიის სამხედრო ინფრასტრუქტურის წინააღმდეგ და მიეღო ყველა ზომა „თანმდევი ზიანის“ (collateral damage) თავიდან ასაცილებლად, რაც, თავის მხრივ, სამოქალაქო ობიექტებისა და მშვიდობიანი მოსახლეობის დაცვას ითვალისწინებდა. სამხედრო ოპერაციის მთავარ მიზნად დასახელდა იუგოსლავიის სამხედრო პოტენციალის შესუსტება და, აქედან გამომდინარე, კოსოვოში ჰუმანიტარული კატასტროფის საშიშროების მასშტაბების შემცირება³⁹.

ჩრდილოატლანტიკურმა ალიანსმა, სამხედრო კამპანიის შესაჩერებლად, იუგოსლავიის ხელმძღვანელობისაგან ხუთი ძირითადი პირობის შესრულება მოითხოვა:

- სამხედრო ოპერაციებისა და ძალადობის შეწყვეტა კოსოვოში;
- კოსოვოდან იუგოსლავიის შეიარაღებული ძალების გამოყვანა;
- კოსოვოში საერთაშორისო სამშვიდობო ძალების განლაგება;
- ლტოლვილების დაბრუნება თავიანთ საცხოვრებელ ადგილებზე და თანამშრომლობის დაწყება საერთაშორისო ჰუმანიტარულ ორგანიზაციებთან, რათა მათ საშუალება მისცემოდათ, დახმარება გაეწიათ მშვიდობიანი მოსახლეობისათვის;
- კონფლიქტის პოლიტიკური მოგვარების მიზნით, რამბუიეში დაწყებული პროცესის გაგრძელება.

NATO-ის გადაწყვეტილება სუვერენული სახელმწიფოს წინააღმდეგ სამხედრო ძალის გამოყენების შესახებ წარმოადგენდა ახალ ეტაპს ალიანსის 50-წლიან ისტორიაში. ალიანსის მხრიდან ამ გაბედულ ნაბიჯს თვისობრივი ცვლილება შეჰქონდა არა მარტო ალიანსის კონცეფციაში, არამედ საერთაშორისო სამართალშიც.

მაგალითად, NATO-ის წესდების მიხედვით, ალიანსს სამხედრო ძალის გამოყენების შესახებ უფლებამოსილება გააჩნდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ადგილი ექნებოდა შეიარაღებულ თავდასხმას NATO-ის წევრ რომელიმე სახელმწიფოს წინააღმდეგ, კერძოდ, NATO-ის წესდების⁴⁰ მე-5 მუხლში აღნიშნულია: „ხელშეკრულების მონაწილე მხარეები იზიარებენ იმ აზრს, რომ შეიარაღებული თავდასხმა ერთ, ან რამდენიმე მხარეზე ევროპასა და ჩრდილოეთ ამერიკაში განიხილება როგორც სამხედრო აგრესია ყველას წინააღმდეგ. შესაბამისად, ასეთი შეიარაღებული თავდასხმის დროს, თითოეული მათგანი, გაეროს წესდების 51-ე მუხლით აღიარებული ინდივიდუალური ან კოლექტიური თავდაცვის უფლების გამოყენებით, უნდა დაეხმაროს დაზარალებულ მხარეს ან მხარეებს ისეთი ინდივიდუალური ან ერთობლივი მოქმედებებით, რომლებიც, საჭიროების მიხედვით, გულისხმობს შეიარაღებული ძალის გამოყენებას ჩრდილო ატლანტიკური რეგიონში უშიშროების აღდგენისა და შემდგომი შენარჩუნების მიზნით. ამავე დროს, თუ დავეყრდნობით ნატო-ს წესდებას, ყოფილი იუგოსლავიის ტერიტორია, ჩრდილოატლანტიკური ალიანსის პასუხისმგებლობის ზონის ფარგლებს გარეთ მდებარეობდა⁴¹.

ნებისმიერი ასეთი შეიარაღებული თავდასხმისა და მის გამო მიღებული ყველა ზომის შესახებ დაუყოვნებლივ უნდა ეცნობოს უშიშროების საბჭოს. მოქმედებები შეწყდება მაშინ, როდესაც უშიშროების საბჭო მიიღებს საერთაშორისო მშვიდობისა და უშიშროების აღდგენა-შენარჩუნებისათვის საჭირო ზომებს“.

გარდა, ამისა, NATO-ის წესდების პირველ მუხლში აღნიშნულია შემდეგი: „ხელშეკრულების მონაწილე მხარეები ვალდებულივან იღებენ, რომ, გაეროს წესდების შესაბამისად, ყველა საერთაშორისო ხასიათის დავა, რომელშიც ისინი შესაძლოა, აღმოჩნდნენ ჩართული, მშვიდობიანად მოაგვარონ ისე, რომ საფრთხე არ შეუქმნან საერთაშორისო მშვიდობას, უშიშროებას და სამართლიანობას; ასევე საერთაშორისო ურთიერთობისა,

³⁷ *ალექსიძე, ლ., გიორგაძე, ლ., კვაჭაძე, მ.*, დასახ. წყარო მე-4 სქ., 297

³⁸ იქვე, 298.

³⁹ იქვე, 312.

⁴⁰ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე <https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_en_light_2009.pdf>.

⁴¹ იქვე.

მოერიდონ ძალის ნებისმიერ გამოყენებას და მისი გამოყენების მუქარას, თუ ეს ეწინააღმდეგება გაეროს მიზნებს“.

შესაბამისად, ჩვენ შეგვიძლია გავაკეთოთ დასკვნა, რომ როგორც NATO-ის წესდების პირველი, ასევე მე-5 მუხლები, ნათლად მიუთითებს იმ ფაქტზე, რომ NATO, თავისი საქმიანობის ფარგლებში, გაეროს წესდების ძირითად პრინციპებს ეფუძნება. გარდა ამისა, ძალიან მნიშვნელოვანია გაეროს წესდების მე-2 მუხლის მე-7 პუნქტის განხილვაც, სადაც აღნიშნულია, რომ საერთაშორისო საზოგადოებას არ გააჩნია უფლება ჩაერიოს სუვერენული სახელმწიფოს შიდა პოლიტიკურ საქმეებში. კერძოდ, წესდებაში ხაზგასმულია, რომ: „წინამდებარე წესდება, არავითარ შემთხვევაში, არ აძლევს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციას, არსებითად, ნებისმიერი სახელმწიფოს შინაგან კომპეტენციაში შემავალ საქმეებში, ჩარევის უფლებას და არ მოითხოვს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წევრებისაგან ამგვარი საქმეების წარმოდგენას წინამდებარე წესდების წესით მოსაგვარებლად; თუმცა ეს პრინციპი არ გულისხმობს იძულებითი ზომების მიღებას VII თავის საფუძველზე“⁴².

NATO-ის მხრიდან ზემოაღნიშნული იურიდიული დოკუმენტების პატივისცემის მიუხედავად, ალიანსი და მისი წევრი სახელმწიფოები მყარად აფიქსირებდნენ თავიანთ პოზიციას იმის თაობაზე, რომ სახელმწიფო სუვერენიტეტი არ უნდა იყოს იმუნიტეტი კაცობრიობის წინააღმდეგ დანაშაულის ჩასადენად. ამგვარად, NATO თავის მოქმედებაში საერთაშორისო სამართალზე მაღლა მორალურ საწყისსა და ადამიანის უფლებათა დაცვის პრინციპს ანიჭებდა უპირატესობას და ეს შეიძლება, ჩაითვალოს რევოლუციური მოვლენად, რადგან ალიანსი, არსებული რეალობების გათვალისწინებით, გარკვეულწილად, თავის თავზე იღებდა გაეროს უფლებას მიეღო გადაწყვეტილება სუვერენული ქვეყნის წინააღმდეგ ძალის გამოყენების შესახებ იმ შემთხვევაში, თუ ამ ქვეყნის ხელისუფლება კაცობრიობის წინაშე დანაშაულს ახორციელებს მითუმეტეს, რომ თავისი ქმედებით, რომელიც მშვიდობიანი მოსახლეობის გენოციდისაგან დაცვას ითვალისწინებდა, NATO თავის პატივისცემას აფიქსირებდა 1949 წელს მიღებული გენოციდის დანაშაულის თავიდან აცილებისა და დასჯის შესახებ კონვენციისა⁴³ და 1948 წელს მიღებული ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის⁴⁴ ძირითადი პრინციპების მიმართ.

1999 წლის 10 ივნისს, NATO-ის მიერ სამხედრო კამპანიის განხორციელების შედეგად, რომელიც 77 დღის განმავლობაში გრძელდებოდა, NATO-ის გენერალურმა მდივანმა განაცხადა, რომ მან მისცა დავალება ევროპაში NATO-ის გაერთიანებული ძალების უმაღლეს მთავარსარდალს NATO-ის ავიაციის მიერ სამხედრო მოქმედების შეჩერების შესახებ. ეს გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა, ჩრდილოატლანტიკურ საბჭოსთან კონსულტაციების გამართვისა და გენერალ კლარკის ინფორმაციის თანახმად, რომლის მიხედვითაც, კოსოვოდან იუგოსლავიის ჯარების გაყვანა დაიწყო.⁴⁵ იუგოსლავიის შეიარაღებული ძალების კოსოვოდან გამოსვლის შესახებ ხელშეკრულებას ხელი 1999 წლის 9 ივნისს მოეწერა.⁴⁶

1999 წლის 10 ივნისს გაეროს უშიშროების საბჭომ მიიღო 1244-ე რეზოლუცია, სადაც იგი მიესალმა იუგოსლავიის საკავშირო რესპუბლიკის მიერ კოსოვოს კრიზისის დარეგულირების პრინციპების მიღებას, მათ შორის, იმ პრინციპებს, რომლებიც ძალადობის შეწყვეტისა და სამხედრო კონტინგენტის გაყვანისაკენ იყო მიმართული.⁴⁷ განცხადებულ იქნა, რომ გაეროს უშიშროების საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება კოსოვოში გაეროს ეგიდით სამხედრო და სამოქალაქო დამკვირვებლების გაგზავნის შესახებ.

კოსოვოში პირველი დანაყოფები 1999 წლის 12 ივნისს შევიდა. სამხედრო-ტექნიკური შეთანხმების⁴⁸ თანახმად, კოსოვოს ძალები (KFOR) 50 ათასს სამხედრო მოსამსახურეს შეადგენდა. NATO-ის აქტიურობის შედეგად, სახლებში დაბრუნება შეძლო 1 მლნ. 300

⁴² Basic Facts about the United Nations. United Nations Department of Public Information. New-York, 2005, 5.

⁴³ ტექსტი ხელმისაწვდომია შემდეგ ვებ-გვერდზე: <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/1219170>>.

⁴⁴ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDR_Translations/eng.pdf>.

⁴⁵ იბ. <<https://www.nato.int/kosovo/press/p990610a.htm>>.

⁴⁶ 27-ე სქ.-ში დასახ. წყარო, 150.

⁴⁷ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <[https://undocs.org/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1244(1999))>.

⁴⁸ 27-ე სქ.-ში დასახ. წყარო, 150

ათასამდე იძულებით გადაადგილებულმა პირმა.⁴⁹ 2007 წლის მონაცემებით, კოსოვოში განლაგებული იყო NATO-ის დაახლოებით 16 ათას კაცის კონტინგენტი.⁵⁰

მოგვიანებით, კოსოვოს სტატუსის განსაზღვრის მიზნით, შეიქმნა გაეროს ადმინისტრაცია კოსოვოში, ასევე კომისია ფინეთის ყოფილი პრეზიდენტის მარტი აპტისაარის მეთაურობით, რომელსაც კოსოვოს საბოლოო სამართლებრივი სტატუსი უნდა განესაზღვრა. კომისია მივიდა დასკვნამდე, რომ კოსოვოს უნდა მინიჭებოდა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა. 2008 წლის 17 თებერვალს კოსოვოს პარლამენტმა მიიღო დამოუკიდებლობის დეკლარაცია⁵¹, რომელსაც მხარი დასავლეთის და სხვა წამყვანმა სახელმწიფოებმა დაუჭირეს, რუსეთისა და ჩინეთის გარდა.

მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნების მიერ კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარებისა და იმის მიუხედავად, რომ კოსოვო *de facto* დამოუკიდებელი სახელმწიფოს წარმოადგენს, კერძოდ, ის გაერთიანებულია რამდენიმე საერთაშორისო ორგანიზაციაში, იგი დამოუკიდებელი დელეგაციით წარსდგა მსოფლიო ოლიმპიადაზე 2016 წელს და სხვა. დღევანდელი სოციალ-ეკონომიკური ვითარება კოსოვოში ძალზედ რთულია.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ გაეროს საერთაშორისო სასამართლომ არ დააკმაყოფილა სერბეთის სარჩელი და მიიღო გადაწყვეტილება, რომ კოსოვოს ჰქონდა სამართლებრივი საფუძველი მოეპოვებინა დამოუკიდებლობა.⁵² თუმცა, საერთაშორისო სამართლის პრინციპების მიხედვით, კოსოვო ვერ გადაიქცა სრულყოფილ სამართლის სუბიექტად, რადგანაც იმისათვის, რომ ქვეყანა იყოს სამართლის სრულყოფილი სუბიექტი, ის უნდა იყოს გაეროს წევრი; მიუხედავად იმისა, არსებობს კონკრეტული წესი ქვეყნის გაეროში მიღებისათვის, კერძოდ, გაეროს უშიშროების საბჭო შეიმუშავებს რეკომენდაციას და, საერთო კონსენსუსის საფუძველზე, რომელსაც მხარს უჭერს უშიშროების საბჭოს ყველა მუდმივი წევრი, საბჭო გაეროს გენერალურ ასამბლეას მიმართავს რეკომენდაციით, ხოლო გენერალური ასამბლეა, თავის მხრივ, ხმათა უმრავლესობით მიიღებს გადაწყვეტილებას ქვეყნის გაეროში გაწევრიანების შესახებ. რუსეთისა და ჩინეთის მუდმივი წინააღმდეგობის გამო, ამ საკითხთან დაკავშირებით, კოსოვოს პრობლემის საბოლოო გადაწყვეტა ვერ ხერხდება.

აფხაზეთი

კოსოვოში განვითარებული მოვლენების შემდეგ, რა თქმა უნდა, აუცილებელია, საქართველოსათვის ერთ-ერთი ყველაზე მტკივნეული, აფხაზეთის საკითხის, პირველ რიგში, სამართლებრივი თვალსაზრისით, განხილვა. როგორც ცნობილია, აფხაზეთიც, კოსოვოს მსგავსად, დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნას ცდილობს.

აფხაზეთსა და კოსოვოს ერთი მთავარი მსგავსება აქვს, კერძოდ ის, რომ ორივე ეს ტერიტორია, შესაბამისად, სერბეთისა და საქართველოს ისტორიულ რეგიონებს წარმოადგენდა. თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორია, საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა პერიოდში, შედიოდა კოლხეთის, შემდეგ ეგრისის სამეფოების, 975 წლიდან კი გაერთიანებული საქართველოს სამეფოს შემადგენლობაში, რაც რუსული წყაროებითაც დასტურდება.⁵³ მოგვიანებით, კერძოდ, მე-15 საუკუნის მეორე ნახევრიდან, როდესაც საქართველოს ერთიანობა შეირყა და ქვეყანა 3 სამეფოდ და 5 სამთავროდ დაიშალა, აფხაზეთის სამთავრო ქართულ სახელმწიფო ერთეულად ითვლებოდა. ეს სამთავრო რუსეთის იმპერიამ 1864 წელს გააუქმა.⁵⁴

⁴⁹ ჩიტაძე, ნ., დასახ. ნაშრომი, 30-ე სქ., 116.

⁵⁰ იქვე.

⁵¹ იქვე, 11.

⁵² *Richmond-Barak, D.*, The International Court of Justice on Kosovo: Missed Opportunity or Dispute 'Settlement'? Hague Yearbook of International Law, 2011, 12. ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<http://portal.idc.ac.il/FacultyPublication.Publication?PublicationID=1616&FacultyUserName=YmFyYWsuZGFwaG5l>>.

⁵³ *Прохоров, А. М.*, Советский Энциклопедический Словарь, 1988. ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<https://www.twirpx.com/file/2301484/>>.

⁵⁴ *ხორავა, ბ.*, აფხაზეთის სამთავროს გაუქმება და მიხეილ შარვაშიძე. ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<http://www.georoyal.ge/?MTID=5&TID=64&id=711>>.

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, კერძოდ, 1918-1921 წლებში, აფხაზეთი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემადგენლობაში შედიოდა და სრული ავტონომიით სარგებლობდა. კერძოდ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მიერ 1921 წლის 21 თებერვალს მიღებული კონსტიტუციის თანახმად, ქვეყნის უზენაესი კანონის მეთერთმეტე თავის 107-ე მუხლის მიხედვით, რომელიც საქართველოს ავტონომიურ ერთეულებს უკავშირდებოდა, აფხაზეთი (სოხუმის ოლქი) ავტონომიური უფლებებით სარგებლობდა⁵⁵. კერძოდ, კონსტიტუციაში აღნიშნული იყო შემდეგი: „მეთერთმეტე თავი ეხება ავტონომიურ მმართველობას და ორი მუხლისგან შედგება. საქართველოს რესპუბლიკის განუყოფელ ნაწილებს - აფხაზეთს (სოხუმის ოლქი), სამუსლიმანო საქართველოსა (ბათუმის მხარე) და საინგილოს (ზაქათალის ოლქი) ენიჭებათ ადგილობრივ ავტონომიური მმართველობა“⁵⁶.

საქართველოში დემოკრატიული რეჟიმის ძალადობრივი დამხობისა და კომუნისტური წეს-წყობილების დამყარების შემდგომ (1921 წლის 25 თებერვალი), ადგილი ჰქონდა „დამოუკიდებელი აფხაზეთის“ გამოცხადების მცდელობას (1921 წლის 31 მარტი),⁵⁷ თუმცა, საბოლოო ჯამში, აფხაზეთი მოქცეულ იქნა ერთიანი საქართველოს შემადგენლობაში ე.წ. „სახელმწიფოებო რესპუბლიკის“ ფორმით, რაც 1924 წლიდან სსრკ-ის კონსტიტუციებში ინტერპრეტირებულ იქნა როგორც „ავტონომიური რესპუბლიკა“, როგორცადაც ის ფორმალურად არსებობს კიდევ 1931 წლიდან.⁵⁸ 1931 წლის 19 თებერვლიდან, აფხაზეთი ოფიციალურად არის ავტონომიური რესპუბლიკა, როგორც აფხაზეთის, ისე საქართველოს კონსტიტუციების მიხედვით.⁵⁹

სსრკ-ის 1936 და 1977 წლის კონსტიტუციების საფუძველზე, საბოლოოდ იქნა განსაზღვრული ავტონომიების სამართლებრივი მდგომარეობა. კერძოდ, ავტონომიური წარმონაქმნები წარმოადგენს საბჭოთა კავშირის წევრი რესპუბლიკების განუყოფელ შემადგენელ ნაწილებს. ამასთან, აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა იყო ერთადერთი ავტონომიური წარმონაქმნი ყოფილ საბჭოთა კავშირში, რომელსაც თავის კონსტიტუციაში ჰქონდა სპეციალური მუხლი სახელმწიფო ენის - აფხაზურის - შესახებ.⁶⁰

ამის მიუხედავად, აფხაზეთმა (მოსახლეობის ნაწილმა), ცენტრალური საბჭოთა ხელისუფლების ფარული წაქეზებით, არაერთხელ, განაცხადა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შემადგენლობიდან გასვლის სურვილი. ეს მოთხოვნა ეწინააღმდეგებოდა როგორც ისტორიული სამართლიანობის პრინციპს, რადგანაც, როგორც აღინიშნა, აფხაზეთი ყოველთვის ქართულ პოლიტიკურ ერთეულს წარმოადგენდა, ასევე თვით აფხაზეთის მოსახლეობის უმრავლესობის ნებას, რადგანაც, თუ გავითვალისწინებთ თუნდაც იმ ფაქტს, რომ 1989 წლის მონაცემებით აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოსახლეობის რაოდენობა 525 ათასს ადამიანს შეადგენდა, საიდანაც 213

⁵⁵ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე <http://constcentre.gov.ge/failebi/1921_clis_konstitucia_33442.pdf>.

⁵⁶ იქვე.

⁵⁷ 1921 წლის 31 მარტს გამოცხადდა აფხაზეთის დამოუკიდებელი საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა. ამ ნაბიჯის შედეგი იყო ის, რომ შეიქმნა სამიზი პრეცედენტი და ამოქმედდა სეპარატიზმის „ნაღმი“. თუმცა, ეს იმდენად ალოგიკური და გაუმართლებელი ნაბიჯი იყო, რომ ცენტრალურმა ხელისუფლებამ მალევე გააუქმა და აფხაზეთი კვლავ საქართველოს შემადგენლობაში დაბრუნდა. 1921 წლის დეკემბერში აფხაზეთი შევიდა საქართველოს სსრ-ის შემადგენლობაში საკავშირო ხელშეკრულების მეშვეობით, ხოლო 1931 წელს აფხაზეთის საკავშირო რესპუბლიკა გარდაიქმნა აფხაზეთის ავტონომიურ საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკად, საქართველოს სსრ-ის შემადგენლობაში. იხ. *სონდულოაშვილი, ა.*, აფხაზეთის პოლიტიკური სტატუსი საქართველოს შემადგენლობაში (1921-31 წწ.), ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, №12, თბილისი, უნივერსალი, 2014, 66-79.

⁵⁸ 1924 წლის სსრკ-ის კონსტიტუციაში აფხაზეთი მოხსენიებულია, როგორც ავტონომიური სოციალისტური რესპუბლიკა, თუმცა საქართველოს სსრ-ის შემადგენლობაში ის ხელშეკრულების საფუძველზე შევიდა.

⁵⁹ *პიპინაშვილი, დ.*, სამხრეთ კავკასიის კონფლიქტები და რეგიონული სტაბილურობის პრობლემები, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2009, 113-114.

⁶⁰ იქვე.

ათასი ეთნიკური ქართველი იყო⁶¹, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ აფხაზეთის მოსახლეობის უმრავლესობა (არამარტო ეთნიკური ქართველები) აფხაზეთის საქართველოს შემადგენლობიდან გასვლის წინააღმდეგი იყო, რასაც 1991 წლის 31 მარტს საქართველოს ტერიტორიაზე ჩატარებული რეფერენდუმის შედეგებიც ადასტურებს, რაზედაც ქვემოთ გვექნება საუბარი.

მეორე ფაქტორი ის იყო, რომ აფხაზეთის სეპარატისტულად განწყობილი საზოგადოების ნაწილის საქართველოდან გასვლის მოთხოვნა, სამართლებრივი თვალსაზრისით, თვით იმ დროს საქართველოში მოქმედ (სსრკ-ის დამლამდე) საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციას ეწინააღმდეგებოდა. კერძოდ, საბჭოთა კავშირის მიერ 1977 წელს მიღებული კონსტიტუციის 78-ე მუხლის მიხედვით, „მოკავშირე რესპუბლიკის ტერიტორია არ შეიძლება იყოს შეცვლილი მისი თანხმობის გარეშე. მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის არსებული საზღვარი შეიძლება შეცვლილ იქნეს მხოლოდ შესაბამისი რესპუბლიკების ურთიერთშეთანხმების საფუძველზე, რაც სსრკ-ის მხრიდან დამტკიცებას ექვემდებარება“⁶². გარდა ამისა, სსრკ-ის კონსტიტუციის 79-ე მუხლის მიხედვით, „მოკავშირე რესპუბლიკა განსაზღვრავს თავის სამხარეო, საოლქო, რაიონულ დაყოფას და წყვეტს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის სხვა საკითხებს“⁶³. მიუხედავად ამისა, საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებასა და აფხაზეთს შორის ე.წ. „სამართლებრივი ომი“ გაჩაღდა; კერძოდ, 1991 წლის 31 მარტს საქართველოს ტერიტორიაზე ჩატარდა რეფერენდუმი, რომლის მთავარი კითხვა იყო: „თანახმა ხართ თუ არა აღსდგეს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტის საფუძველზე?“. რეფერენდუმში საქართველოს მოსახლეობის 90%-ზე მეტმა მიიღო მონაწილეობა და საქართველოს დამოუკიდებლობას ქვეყნის მოსახლეობის 98%-ზე მეტმა დაუჭირა მხარი. ამ რეფერენდუმში აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მოსახლეობის დაახლოებით 60%-მა მიიღო მონაწილეობა და მონაწილეთა 99%-მამხარი საქართველოს დამოუკიდებლობას დაუჭირა.⁶⁴ როდესაც რეფერენდუმის შედეგების საფუძველზე, 1991 წლის 9 აპრილს, საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესმა საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება „საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შესახებ“, იმავე დღეს, ქვეყნის საკანონმდებლო ორგანომ მიიღო დეკლარაცია, სადაც აღნიშნული იყო, რომ „საქართველო სრულ ავტონომიას ანიჭებდა აფხაზ ხალხს“⁶⁵.

1992 წლის იანვარში, საქართველოში ხელისუფლების ცვლის შედეგად, საქართველოს სამხედრო საბჭომ გააკეთა განცხადება „1921 წლის კონსტიტუციის აღდგენის შესახებ“⁶⁶. როგორც უკვე აღინიშნა, 1921 წლის კონსტიტუციის 107-ე მუხლის მიხედვითაც, აფხაზეთი, ერთიანი საქართველოს შემადგენლობაში, ავტონომიის სტატუსით სარგებლობდა⁶⁷. მას შემდეგ, რაც სამხედრო საბჭო გაუქმდა და, მის ნაცვლად, სახელმწიფო საბჭო დაფუძნდა, საქართველოს ახალმა ხელისუფლებამ, არაერთხელ, გააკეთა განცხადება იმასთან დაკავშირებით, რომ იგი მზადყოფნას გამოხატავდა, ეწარმოებინა მოლაპარაკებები აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელმძღვანელობასთან აფხაზეთის ავტონომიური სტატუსის განსაზღვრასთან დაკავშირებით, მაგრამ, საქართველოში მიმდინარე სამოქალაქო დაპირისპირების ფონზე, რუსეთის აქტიური წაქეზებით, აფხაზეთის სეპარატისტულად განწყობილმა ძალებმა ისარგებლეს არსებული ვითარებით და 1992 წლის 23 ივლისს, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს დეპუტატთა ნაწილმა მიიღო დადგენილება⁶⁸ „აფხაზეთის 1925 წლის კონსტიტუციის“⁶⁹ აღდგენის შესახებ“, რაც, ფაქტობრივად, საქართველოს

⁶¹ მამარდაშვილი, გ., წულაძე, გ., მაღლაფერიძე, ნ., სულაბერიძე, ა., საქართველოს დემოგრაფიული განვითარება, გუმინ, დღეს, ხვალ, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დემოგრაფიის და სოციოლოგიის ინსტიტუტი, 109. ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<https://iliauni.edu.ge/uploads/other/39/39660.pdf>>.

⁶² ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm#iii>>.

⁶³ იქვე.

⁶⁴ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე <<https://www.radiotavisupleba.ge/a/otsdakhuti-tseli-damoukideblobis-agdgenis-referendumidan/27646279.html>>.

⁶⁵ ტექსტი ხელმისაწვდომია შემდეგ ვებ-გვერდზე: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32362?publication=0>>.

⁶⁶ პიპინაშვილი, დ., დასახ. ნაშრომი, მე-59 სქ., 83.

⁶⁷ ტექსტი ხელმისაწვდომია შემდეგ ვებ-გვერდზე: <<https://www.constcourt.ge/ge/publications/books/1921-wlisaqartvelos-demokratiuli-respublikis-konstitucia.page>>.

⁶⁸ ტექსტი ხელმისაწვდომია შემდეგ ვებ-გვერდზე: <<http://www.parliament.ge/uploads/other/18/18506.pdf>>.

⁶⁹ იქვე.

შემადგენლობიდან გასვლას ნიშნავდა.⁷⁰ ეს დადგენილება უზენაესი საბჭოს დეპუტატთა ნაწილმა მიიღო მას შემდეგ, როდესაც ქართველი დეპუტატები სხდომას არ ესწრებოდნენ.⁷¹ ამავე დროს, საკონსტიტუციო ცვლილებას დეპუტატთა არანაკლებ ორი მესამედის მხარდაჭერა სჭირდებოდა, სხდომას კი მხოლოდ დეპუტატთა ნახევარი ესწრებოდა, ამიტომ ეს გადაწყვეტილება იყო არალეგიტიმური და თვით აფხაზეთის (იმ დროს მოქმედ) კონსტიტუციასაც⁷² აშკარად ეწინააღმდეგებოდა. კერძოდ, აფხაზეთის ტერიტორიაზე, იმ დროს, 1978 წელს მიღებული კონსტიტუცია მოქმედებდა. ამ დოკუმენტის 163-ე მუხლის მიხედვით, აფხაზეთის კონსტიტუციაში ცვლილებების შეტანა შესაძლებელი იქნებოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მას მხარს დაუჭერდა დეპუტატთა საერთო რაოდენობის არანაკლებ 2/3-ისა. ამ დროისათვის, აფხაზეთში ეროვნულ უმრავლესობას ქართველები წარმოადგენდნენ. კერძოდ, 1989 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის მიხედვით, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის 44%-ს ქართველები შეადგენდნენ, კერძოდ, იმ დროისთვის, საქართველოს ამ ისტორიულ რეგიონში 213 000 ეთნიკური ქართველი ცხოვრობდა, ხოლო ეთნიკურ აფხაზთა პროცენტული შემადგენლობა კი 17%-ით განისაზღვრებოდა.⁷³ მიუხედავად ამისა, აფხაზეთში, იმ დროს არსებული საარჩევნო კანონმდებლობის მიხედვით, როდესაც ავტონომიურ რესპუბლიკაში მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემა მოქმედებდა, უზენაეს საბჭოში აფხაზები 28 დეპუტატით იყვნენ წარმოდგენილნი, როდესაც ქართველ დეპუტატთა რაოდენობა 26-ით განისაზღვრებოდა, ხოლო, რაც შეეხება არა-აფხაზ და არა-ქართველ დეპუტატებს, მათთვის (რომლებიც მოსახლეობის 39%-ს წარმოადგენდნენ) მხოლოდ 11 სადეპუტატო მანდატი იყო განკუთვნილი.⁷⁴ ბუნებრივია, ეს საარჩევნო კანონმდებლობა ეწინააღმდეგებოდა დემოკრატიულ სამართლებრივ ნორმებს და იგი გახლდათ წმინდა აპარტიდული ხასიათის⁷⁵, როდესაც ერთ ეთნიკურ ჯგუფს, სხვებთან შედარებით, მეტი პოლიტიკური უფლებები გააჩნდა. ასეთი ვითარება ხელს მხოლოდ საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისადმი მტრულად განწყობილ ძალებს აძლევდა. შესაბამისად, აღწერილი შემადგენლობით დაკომპლექტებულმა, აფხაზეთის უზენაესმა საბჭომ, რიგი ისეთი „კანონები“ დაამტკიცა, რომლებიც საქართველოს კონსტიტუციას აშკარად ეწინააღმდეგებოდა. მაგალითად, როგორც უკვე აღინიშნა, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის უზენაესმა საბჭომ, 1992 წლის 23 ივლისს მიიღო „დადგენილება“ „აფხაზეთის 1925 წლის კონსტიტუციის აღდგენის შესახებ“, რომლის თანახმადაც შეწყდა აფხაზეთის ასრ 1978 წლის კონსტიტუციის მოქმედება (რომლის ფარგლებშიც, აფხაზეთი ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსით საქართველოს სსრ შემადგენლობაში შედიოდა) და აღდგა აფხაზეთის სსრ 1925 წლის კონსტიტუცია. აღსანიშნავია, რომ ამ ე.წ. კონსტიტუციის ამოქმედება საბჭოთა რეჟიმის პირობებშიც კი არ მომხდარა. თავის დროზე, აფხაზეთის საბჭოების მესამე ყრილობამ გადაწყვიტა, დაესრულებინა წარმოდგენილი კონსტიტუციის პროექტი და შესაბამისობაში მოეყვანა იგი საქართველოს სსრ და ამიერკავკასიის სოციალისტური ფედერაციული საბჭოთა რესპუბლიკების კონსტიტუციებთან. კონსტიტუციის ტექსტი, რომელიც განხილულ იქნა აფხაზეთის საბჭოების მესამე ყრილობის მიერ, არ გამოქვეყნებულა. 1925 წლის კონსტიტუციის მიხედვით, აფხაზეთის სსრ-ის მოსახლე ყველა ეროვნებისათვის უზრუნველყოფილი იყო მშობლიური ენის თავისუფალი განვითარებისა და გამოყენების უფლება როგორც თავის ეროვნულ-კულტურულ, ისე საერთო-სახელმწიფო დაწესებულებებში, აფხაზეთის სსრ-ის სახელმწიფო დაწესებულებათა ენად კი აღიარებული იყო რუსული ენა⁷⁶.

აღსანიშნავია, რომ აფხაზეთში საომარი მოქმედებების დაწყების შემდეგ, საერთაშორისო სამართლებრივი პასუხისმგებლობა იქ შექმნილ ვითარებაზე, პირველ რიგში, რუსეთს ეკისრებოდა. 1992-1993 წლებში რუსეთის ტერიტორიაზე

⁷⁰ *მკურნალობე, გ., ხამბაძე, გ.*, პოლიტოლოგია, ცოდნა, 2000, 186.

⁷¹ იქვე.

⁷² კონსტიტუციის ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე <http://apsnyteka.org/file/konstitutsiya_abkhazskoy_ASSR_1979.pdf>.

⁷³ *ჩიტაძე, ნ.*, გეოპოლიტიკა, უნივერსალი, 2011, 319.

⁷⁴ იქვე.

⁷⁵ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე <<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=2883>>.

⁷⁶ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<http://www.parliament.ge/uploads/other/18/18506.pdf>>.

ჩრდილოკავკასიელი ბოვეიკების გაწვრთნით და აფხაზეთში შეგზავნის, ასევე სეპარატისტული ბანდფორმირებების დაფინანსებისა და მათთვის შეიარაღებისმიწოდების შედეგად, 1974 წლის გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ მიღებული „აგრესიის შესახებ“ რეზოლუციის მიხედვით, რუსეთმა საქართველოს წინააღმდეგ ირიბი აგრესია განახორციელა.⁷⁷ გარდა ამისა, საომარი მოქმედებების დროს, კერძოდ 1992 წლის 3 სექტემბერს, 1993 წლის 14 მაისს, 1994 წლის 27 ივლისს, რუსეთის შუამავლობით, ქართულ და აფხაზურ მხარეებს შორის ხელი მოეწერა ხელშეკრულებას ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ, რომელიც, იმავე რუსეთის წაქეზებით, აფხაზურმა მხარემ რამდენჯერმე დაარღვია.⁷⁸ კერძოდ, თუ ბოლო ზავის ხელშეკრულებას⁷⁹ გავითვალისწინებთ, ქართულმა მხარემ 1993 წლის 27 ივლისის შეთანხმების ყველა პირობა შეასრულა და გაიყვანა მძიმე ტექნიკა აფხაზეთის ტერიტორიიდან⁸⁰. მიუხედავად ამისა, სწორედ ამის შემდეგ, აფხაზურმა მხარემ (რეალურად ჩრდილოკავკასიელმა ბოვეიკებმა, კაზაკებმა და რუსეთის სამხედრო მოსამსახურეებმა), ანუ *de facto*, რუსეთმა დაიწყო შეტევა სოხუმზე, რის შედეგადაც საქართველომ, 1993 წლის 27-30 სექტემბრის განმავლობაში აფხაზეთის ტერიტორიის უდიდეს ნაწილზე კონტროლი დაკარგა.⁸¹

შესაბამისად, საქართველოს წინააღმდეგ განხორციელებული ირიბი აგრესიის პარალელურად, რუსეთმა საერთაშორისო სამართლის კიდევ ორი ძირითადი პრინციპი დაარღვია, კერძოდ, „სახელმწიფოს მოვალეობა, ითანამშრომლონ ერთმანეთთან გაეროს წესდების შესაბამისად“ და „საერთაშორისო სამართლით განსაზღვრულ ვალდებულებათა კეთილსინდისიერი შესრულება“.⁸²

ქართულ-აფხაზურ მხარეებს შორის დიალოგი 1994 წლიდან განახლდა, 1994 წლის 4 აპრილს ხელმოწერილი ხელშეკრულების მიხედვით⁸³, ორივე მხარემ გამოხატა მზაობა „[დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის] დსთ-ის⁸⁴ კოლექტიური უსაფრთხოების ძალების კონფლიქტურ ზონაში განთავსების შესახებ“⁸⁵. 1994 წლის 20 მაისიდან, აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკასა და დანარჩენ საქართველოს შორის ადმინისტრაციული საზღვრის გასწვრივ, დსთ-ის ძალების ეგიდით, კონფლიქტის ზონაში რუსეთის „სამშვიდობოები“ განთავსდნენ.⁸⁶ მოგვიანებით, რუსეთმა, „სამშვიდობო ძალების“ მეშვეობით, არაერთხელ, გაუწია დახმარება აფხაზეთის სეპარატისტულ რეჟიმს, მაგრამ ამის პარალელურად ქმნიდა ილუზიას, თითქოს, მხარს უჭერდა საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას. 1994 და 1996 წლებში რუსეთმა, სხვა სახელმწიფოებთან ერთად, ეუთოს ფარგლებში, კერძოდ, ბუდაპეშტისა (1994)⁸⁷ და ლისაბონის სამიტებზე (1996)⁸⁸ მხარი დაუჭირა რეზოლუციებს, რომლებიც აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე „ქართველთა ეთნიკურ წმენდას“ უკავშირდებოდა.

მიუხედავად ყველაფრისა, 2008 წელს, რუსეთმა საქართველოს წინააღმდეგ უკვე პირდაპირი აგრესია განახორციელა, ეს იყო პასუხი საერთაშორისო თანამეგობრობისთვის კოსოვოს აღიარების გამო. სწორედ ამ პროცესზე საპასუხო ზომების მიღებით, რუსეთმა მიიღო დადგენილება აფხაზეთისა და „სამხრეთ ოსეთის“ რეგიონების „დამოუკიდებლობის“ აღიარების შესახებ, თუმცა, რა თქმა უნდა, ამ რეგიონებთან მიმართებით, არანაირ *de facto* დამოუკიდებლობაზე საუბარი არ შეიძლება, რადგან აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში სიტუაციას სრულად რუსეთის ფედერაცია აკონტროლებს.

⁷⁷ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე <<http://hrlibrary.umn.edu/instree/GAres3314.html>>.

⁷⁸ *პოპინაშვილი, დ.*, დასახ. ნაშრომი, მე-59 სქ., 83.

⁷⁹ ტექსტი ხელმისაწვდომია შემდეგ ვებ-გვერდზე: <<http://abkhazia.gov.ge/page/conflictCronology>>.

⁸⁰ იქვე.

⁸¹ იქვე.

⁸² ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე <<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=7514>>.

⁸³ ტექსტი ხელმისაწვდომია შემდეგ ვებ-გვერდზე: <<http://www.parliament.ge/uploads/other/18/18509.pdf>>.

⁸⁴ იქვე.

⁸⁵ *პოპინაშვილი, დ.*, დასახ. ნაშრომი, მე-59 სქ., 157.

⁸⁶ იქვე.

⁸⁷ იხ. ვებ-გვერდი <https://www.osce.org/event/summit_1994>.

⁸⁸ იხ. ვებ-გვერდი <<https://www.osce.org/mc/39539?download=true>>.

რუსეთისა და დასავლეთის პოზიციების შედარება კოსოვოსა და აფხაზეთის საკითხებზე

დასავლეთისა და რუსეთის პოზიციები კოსოვოსა და აფხაზეთის საკითხზე ერთმანეთისაგან რადიკალურად განსხვავდება. რა თქმა უნდა, საინტერესოა, აღინიშნოს, რომ დასავლეთმა მხარი დაუჭირა სერბეთისაგან კოსოვოს დამოუკიდებლობას, თუმცა ის მხარს უჭერს საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას. საპირისპირო პოზიცია გააჩნია რუსეთს, ის მხარს უჭერს სერბეთის ტერიტორიულ მთლიანობას, ამავე დროს, აღიარებს აფხაზეთის საქართველოსგან დამოუკიდებლობას.

აუცილებელია შემდეგი გარემოებების გათვალისწინება: საერთაშორისო დემოკრატიულ თანამეგობრობას მეტი სამართლებრივი და მორალური ბერკეტი გააჩნია, რათა გამართლებულ იქნეს კოსოვოს დამოუკიდებლობა, რადგან, ჯერ კიდევ კოსოვოს კონფლიქტამდე, სწორედ NATO-ის სამხედრო ჩარევის შედეგად, შექერდა ბოსნიელი მუსულმანების გენოციდი 1992-1995 წლებში ბოსნიის კონფლიქტის დროს; იუგოსლავიის ამ ყოფილ რესპუბლიკაში კაცობრიობის წინაშე ჩადენილ ერთ-ერთ ყველაზე საშინელი შემთხვევაა, როდესაც იუგოსლავიის ყოფილი პრეზიდენტის - *სლობოდან მილოშევიჩის* რეჟიმის მიერ მხარდაჭერილმა ბოსნიელმა სერბებმა ქალაქ სრებრენიცაში 6000-მდე ბოსნიელი მუსულმანი ცოცხლად დამარხეს.⁸⁹ ამასთან, NATO-ის აქტიური მონაწილეობის შედეგად, გაეროს უშიშროების საბჭოს რეზოლუციის არსებობის პირობებში, შენარჩუნებულ იქნა ბოსნიისა და ჰერცეგოვინას ტერიტორიული მთლიანობა და 1995 წელს ხელი მოეწერა დეიტონის სამშვიდობო ხელშეკრულებას, რომელმაც ბოსნიის ტერიტორიაზე სამი ძირითადი ეთნიკური ჯგუფის (სერბები, ხორვატები, ბოსნიელი მუსულმანები) მშვიდობიანი თანაარსებობა უზრუნველყო.⁹⁰

კოსოვოს საკითხზე საუბრისას, უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ მიუხედავად იმისა, რომ NATO-მ საერთაშორისო სამართლის რამდენიმე პრინციპის, კერძოდ, გაეროს წესდების VII თავის ცალკეული მუხლების ძირითადი მოთხოვნები არ გაითვალისწინა, ამას ადგილი ჰქონდა იმ პოლიტიკური რეალობიდან გამომდინარე, რომელიც იმ პერიოდში ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე არსებობდა. კერძოდ, დასავლეთი აქტიურად ცდილობდა, გაეროს უშიშროების საბჭოს ფარგლებში, კოსოვოს საკითხზე რუსეთისა და ჩინეთის მხარდაჭერა მოეპოვებინა, თუმცა, რუსეთი მხარს უჭერდა იმ ქვეყნის პოლიტიკურ რეჟიმს (იუგოსლავიას), რომელმაც, ბოსნიის ტერიტორიაზე მშვიდობიანი მოსახლეობის წინააღმდეგ, დანაშაული ჩაიდინა, რაც, ბუნებრივია, ეწინააღმდეგებოდა 1948 წელს მიღებულ გაეროს ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციას⁹¹, 1966 წელს მიღებულ საერთაშორისო პაქტს პოლიტიკური და სამოქალაქო უფლებების შესახებ⁹², ევროპის საბჭოს მიერ ადამიანის უფლებათა შესახებ 1950 წელს მიღებულ რომის კონვენციას⁹³, ასევე გაეროს მიერ 1948 წელს მიღებულ კონვენციას გენოციდის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ⁹⁴.

გარდა ამისა, NATO კოსოვოს ტერიტორიაზე მაქსიმალურად იცავდა საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის ძირითად პრინციპებს, კერძოდ ჟენევის 1949 წლის კონვენციას, რომელიც საომარ მოქმედებებში ჩართულ მხარეს პასუხისმგებლობას აკისრებდა⁹⁵, რომ კონფლიქტის ზონაში მაქსიმალურად ყოფილიყო დაცული სამოქალაქო პირებისა და ობიექტების უსაფრთხოება, ასევე ჰააგის 1954 წლის კონვენციის მოთხოვნებს⁹⁶, რომლის მიხედვითაც, მეომარმა სახელმწიფომ (ან ორგანიზაციამ) მაქსიმალური პასუხისმგებლობა უნდა აიღოს ისტორიული და კულტურული ძეგლების დაცვაზე. სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ჩრდილო ატლანტიკური ალიანსის მიერ 72 დღის განმავლობაში

⁸⁹ ჩიტაძე, ნ., დასახ. ნაშრომი, 31-ე სქ., 117.

⁹⁰ დასახ. წყარო, 28-ე სქ., 118

⁹¹ *ქარუმბი, ვ.* დასახ. ნაშრომი, მე-10 სქ. 341

⁹² იქვე.

⁹³ იქვე.

⁹⁴ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2078/volume-78-i-1021-english.pdf>>.

⁹⁵ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<https://www.icrc.org/eng/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/overview-geneva-conventions.htm>>.

⁹⁶ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე <<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001875/187580e.pdf>>.

განხორციელებულ დაბომბვებს, რომელიც მხოლოდ და მხოლოდ, იუგოსლავიის სამხედრო დანიშნულების ობიექტებზე შეტევის განხორციელებას ითვალისწინებდა, 2 000-მდე მშვიდობიანი მოქალაქის სიცოცხლე შეეწირა, თუმცა, ამით გადარჩენილ იქნა ათეულ ათასობით ადამიანის სიცოცხლე.⁹⁷ ამ სამხედრო კამპანიაში NATO-ის წევრმა სახელმწიფოებმა, მხოლოდ და მხოლოდ, სამხედრო-საჰაერო ძალები გამოიყენა და არავითარ სახმელეთო ოპერაციებს ადგილი არ ჰქონია.

რაც შეეხება რუსეთის ჩარევას აფხაზეთის კონფლიქტში, საომარი მოქმედებების სცენარი კოსოვოსაგან რადიკალურად განსხვავდებოდა. კერძოდ, ჯერ, სწორედ, კრემლის ჩარევამ მოახდინა სეპარატიზმის პროვოცირება და მისი გაღვივება აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში. აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში, რუსეთი სეპარატისტულად განწყობილი ბანდფორმირებების შეიარაღებასა და სეპარატიზმის გაღვივებას მაქსიმალურად უწყობდა ხელს. ამაზე მოწმობს თუნდაც ის ფაქტი, რომ 1992 წლის ივნისში, ცხინვალის რეგიონში მიმდინარე მოვლენების დროს, რუსეთის ვიცე-პრეზიდენტი იმუქრებოდა, რომ ქართული ჯარის ცხინვალში შესვლის შემთხვევაში, რუსეთის სამხედრო საჰაერო ძალები თბილისს დაბომბავდნენ.⁹⁸ გარდა ამისა, რუსეთი მხარს უჭერდა იმ ტერორისტულ დაჯგუფებებს, რომლებიც, შემდგომში, რუსეთის ტერიტორიიდან აფხაზეთის ტერიტორიაზე ქართველების წინააღმდეგ საბრძოლველად იქნა შეყვანილი. რუსეთი მხარს უჭერდა, საკუთარივე ინიციატივით შექმნილ, ტერორისტულ დაჯგუფებას ე.წ. „მთიელ ხალხთა კონფედერაციას“ მაშინ, როდესაც ამ ტერორისტული ჯგუფის მიერ აცხადებდნენ, რომ საქართველო „ტერორისტული უბედურების ზონად“ უნდა ყოფილიყო გამოცხადებული.⁹⁹ სწორედ ეს ფაქტი და რუსეთის ტერორისტულ დაჯგუფებებთან „თანამშრომლობა“ შეგვიძლია, მივიჩნიოთ „სახელმწიფო ტერორიზმის“ ნათელ მაგალითად.¹⁰⁰

„სახელმწიფო ტერორიზმთან“ დაკავშირებით, გაეროს მიერ ჯერ კიდევ 1984 წელს იქნა მიღებული №13/159 რეზოლუცია¹⁰¹, რომლის მიხედვითაც, „გაერო გმობს სახელმწიფო ტერორიზმის ნებისმიერი ფორმის გამოვლენას და მოუწოდებს გაეროს წევრ სახელმწიფოებს, არ გაუწიონ არანაირი მხარდაჭერა ტერორისტულ ორგანიზაციებს“¹⁰². რუსეთმა თავისი ქმედებებით, დაარღვია ამ რეზოლუციის ძირითადი პრინციპები. გარდა ამისა, თუკი ჩვენ დავეყრდნობით გაეროს 1974 წლის რეზოლუციას აგრესიის შესახებ¹⁰³, სადაც ირბ და პირდაპირ აგრესიაზეა ყურადღება გამახვილებული¹⁰⁴, აფხაზეთის შემთხვევაში 1993-1994 წლებში ისევე, როგორც სამაჩაბლოს შემთხვევაში, სეპარატიზმისა და ტერორიზმის ხელშეწყობით, რუსეთმა საქართველოს წინააღმდეგ ირბი აგრესია განახორციელა და, მოგვიანებით, საომარი მოქმედებების დასრულების შემდეგაც, 2008 წლის აგვისტომდე, აგრძელებდა სეპარატისტული რეჟიმების დაფინანსებასა და ხელშეწყობას¹⁰⁵.

უნდა აღინიშნოს, რომ რადიკალურად განსხვავდება სამხედრო ქმედებების ის ფორმები, რომლებიც NATO-ისა და რუსეთის მიერ იქნა გამოყენებული. ერთი მხრივ, NATO-ის მიერ, ძირითადად, ხდებოდა იუგოსლავიის სამხედრო დანიშნულების ობიექტების დაბომბვა, რამაც, საბოლოო ჯამში, გენოციდის შეჩერება და მშვიდობიანი მოსახლეობის საკუთარ სახლებში დაბრუნება უზრუნველყო. რუსეთის კი ქმედება საქართველოს წინააღმდეგ ფართომასშტაბიანი აგრესიით, როდესაც იგი სხვადასხვა სახეობის სახმელეთო ნაწილებით შემოიჭრა აფხაზეთსა და სამაჩაბლოში; ამასთან, სახეზე იყო რუსეთის სამხედრო-საჰაერო ძალების მიერ როგორც სამხედრო, ასევე სამოქალაქო ობიექტების დაბომბვა და სამხედრო-საზღვაო ძალების გემების შემოჭრა საქართველოს

⁹⁷ *Bonnén, P.*, Towards a Common European Security and Defence Policy: the Ways and Means of Making it a Reality, LIT, Berlin, Hamburg, Münster, 2003, 188.

⁹⁸ ჩიტაძე, ნ., დასახ. ნაშრომი, 70-ე სქ., 322.

⁹⁹ იქვე.

¹⁰⁰ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე <<http://www.un.org/documents/ga/res/39/a39r159.htm>>.

¹⁰¹ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<https://www.un.org/documents/ga/res/39/a39r159.htm>>.

¹⁰² იქვე.

¹⁰³ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/GAres3314.html>

¹⁰⁴ *ალექსიძე, ლ., გიორგაძე, ლ., კვაჭაძე, მ.*, დასახ. წყარო მე-4 სქ., 7.

¹⁰⁵ *პიპინაშვილი, დ.*, დასახ. ნაშრომი მე-59 სქ., 87.

ტერიტორიულ წყლებში. ამ ყველაფრის პარალელურად, რუსეთი, საქართველოს წინააღმდეგ, საინფორმაციო ომის წარმოების მიზნით, კიბერშეტევებს ახორციელებდა, კერძოდ, მწყობრიდან იყო გამოსული საქართველოს მთავარი სახელმწიფო უწყებების (პრეზიდენტის ადმინისტრაციის, საგარეო საქმეთა სამინისტროს, თავდაცვის სამინისტროს) ვებ-გვერდები.

2008 წელს განხორციელებული პირდაპირი აგრესიის შედეგად, დაირღვა 1974 წელს მიღებული გაეროს რეზოლუცია¹⁰⁶. რუსული თვითმფრინავები დაახლოებით 200-ჯერ უკანონოდ შემოიჭრნენ საქართველოს საჰაერო სივრცეში.¹⁰⁷ ეს ფაქტი კი საერთაშორისო საჰაერო სამართლის ძირითად პრინციპებს ეწინააღმდეგება¹⁰⁸, რომლის მიხედვითაც, კონკრეტული ქვეყნის სახმელეთო ტერიტორიის თავზე - საჰაერო სივრცეზე - სუვერენული ქვეყნის იურისდიქცია ვრცელდება და მისი დარღვევა, რა თქმა უნდა, დაუშვებელია. რუსული სამხედრო გემების საქართველოს ტერიტორიულ წყლებში შემოჭრის შედეგად, დაირღვა 1982 წლის კონვენცია საზღვაო სამართლის შესახებ¹⁰⁹, რომლის მიხედვითაც, დამოუკიდებელი ქვეყნის სანაპირო ზოლიდან 12 მილიან ზონაში კონკრეტული სახელმწიფოს „ტერიტორიული წყლების“ კონტროლი ხორციელდება. 2008 წლის 12 აგვისტოს, ევროპული კავშირის თავმჯდომარე ქვეყნის - საფრანგეთის - შუამავლობის შედეგად, რუსეთმა აიღო ვალდებულება საკუთარი ჯარების 2008 წლის 8 აგვისტომდე არსებულ პოზიციებზე დაბრუნების თაობაზე¹¹⁰, თუმცა რუსეთმა ეს ვალდებულებაც დღემდე არ შეასრულა, რაც ეწინააღმდეგება საერთაშორისო სამართლის ძირითად პრინციპს „საერთაშორისო შეთანხმებების კეთილსინდისიერი შესრულების შესახებ“¹¹¹.

საერთო ჯამში, რუსეთის აგრესიის შედეგად, მიწასთან იქნა გასწორებული ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაზე არსებული ქართული სოფლები, ხოლო დაახლოებით 50 ათასამდე მშვიდობიანი მოქალაქე იძულებული გახდა საკუთარი სახლები დაეტოვებინა და საქართველოს კონტროლირებად ტერიტორიაზე გადმოსულიყო.

მნიშვნელოვანია, აგრეთვე, ის, რომ, კოსოვოს სტატუსთან დაკავშირებით, რუსეთთან წლების განმავლობაში მიმდინარეობდა მოლაპარაკებები, მათ შორის, 1999 წელს კოსოვოსთან დაკავშირებით, მიღებულ იქნა გაეროს უშიშროების საბჭოს რეზოლუცია №12/44¹¹², რომელიც კოსოვოს კონფლიქტის დარეგულირებას ითვალისწინებდა. კოსოვოში, NATO-ის სამშვიდობო კონტინგენტთან ერთად, რუსული „სამშვიდობო“ ბატალიონიც იყო დისლოცირებული.¹¹³

გარდა ამისა, კოსოვოში გაეროს შიდა ადმინისტრაციის მისია ჩამოყალიბდა¹¹⁴. მას ოთხი ძირითადი ფუნქცია გააჩნდა, კერძოდ: სამოქალაქო ადმინისტრაციის, რომელსაც უშუალოდ გაერო მართავდა, ჰუმანიტარული დახმარების, რომელსაც გაეროს ლტოლვილთა უმაღლესი კომისარიატი¹¹⁵ ხელმძღვანელობდა; დემოკრატიზაციისა და ინსტიტუციური მშენებლობის, რასაც კოორდინირებას ეუთო უწევდა; ეკონომიკური რეკონსტრუქციისა (აღდგენა) და განვითარების, რასაც კურირებდა ევროპული კავშირი. 2001-2002 წლებში კი, საერთაშორისო თანამეგობრობამ ხელი შეუწყო არჩვენების

¹⁰⁶ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/GAres3314.html>

¹⁰⁷ ჩიტაძე, ნ., დასახ. ნაშრომი, 70-ე სქ., 327.

¹⁰⁸ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე <https://www.icao.int/publications/documents/7300_orig.pdf>. განმარტებები იხ. ასევე, *Игнатенко, В.*, დასახ. ნაშრომი, მე-12 სქ.

¹⁰⁹ იქვე, კონვენციის ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf>.

¹¹⁰ ჩიტაძე, ნ., დასახ. ნაშრომი, 70-ე სქ., 328.

¹¹¹ *ალექსიძე, ლ., გიორგაძე, ლ., კვაჭაძე, მ.*, დასახ. წყარო მე-4 სქ.

¹¹² ჩიტაძე, ნ., დასახ. ნაშრომი, 70-ე სქ., 112.

¹¹³ დასახ. წყარო, 27-ე სქ., 113.

¹¹⁴ United Nations Interim Administration Mission in Kosovo – UNMIK. იხ. ვებ-გვერდი: <<https://unmik.unmissions.org/about>>.

¹¹⁵ United Nations' High Commission of Refuges (UNHCR).

ჩატარებას, როდესაც 120-კაციანი ასამბლეა იქნა არჩეული, ხოლო მოგვიანებით, კოსოვოში საპრეზიდენტო არჩევნებიც ჩატარდა, რომელიც გაეროს მიერ ლეგიტიმურად იქნა ცნობილი.

აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის შემთხვევაში კი, ორივე მათგანში, ფაქტობრივად, უკონტროლობა სუფევდა და ყოველგვარი ლეგიტიმაციის არმქონე *de facto* ხელისუფლების წარმომადგენლები რუსეთს ექვემდებარებოდა; რუსეთი კი, საერთაშორისო თანამეგობრობისგან დამოუკიდებლად მოქმედებდა, რისი კულმინაციაც იყო ფართომასშტაბიანი აგრესია საქართველოს წინააღმდეგ და კრემლის მიერ ცალმხრივი გადაწყვეტილების მიღება აფხაზეთისა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის დამოუკიდებლობის აღიარების თაობაზე.

დასკვნა

დასკვნის სახით, უნდა აღინიშნოს, რომ, საერთაშორისო-სამართლებრივი აღიარების თვალსაზრისით, დასავლეთმა რუსეთზე სრული გამარჯვება მოიპოვა, რადგანაც კოსოვოს დამოუკიდებლობა 100-ზე მეტმა სახელმწიფომ აღიარა და, დღეისათვის, კოსოვო *de facto* სახელმწიფოა¹¹⁶. აფხაზეთმა კი, ვერ მიაღწია *de facto* დამოუკიდებლობას არამარტო იმიტომ, რომ მისი დამოუკიდებლობა მხოლოდ ხუთმა ქვეყანამ სცნო, არამედ იმიტომაც, რომ, როგორც პოლიტიკურ, ასევე ეკონომიკურ, სამართლებრივ და სხვა ვითარებას, აგრეთვე, აფხაზეთში განთავსებულ სტრატეგიულ ობიექტებს სრულად რუსეთი აკონტროლებს. რუსეთის „მესაზღვრეები“ „იცავენ“ აფხაზეთის ე.წ. „სახელმწიფო საზღვარს“ საქართველოსთან. აფხაზეთის ბიუჯეტის დაახლოებით 70% რუსეთიდან გადმორიცხული თანხებით ფორმირდება.¹¹⁷ როდესაც ვსაუბრობთ ამ თუ იმ რეგიონის, მათ შორის, სადავო რეგიონის სტატუსზე, აუცილებელია, გავითვალისწინოთ მონტევიდეოს კონვენციის¹¹⁸ სტანდარტებიც. კონვენცია განსაზღვრავს, კონკრეტულად თუ რომელ რეგიონს შეუძლია, დააკმაყოფილოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს სტანდარტები და რომელს არა. სულ ოთხი ძირითადი სტანდარტია წარმოდგენილი: ა) მუდმივი მოსახლეობის არსებობა; ბ) განსაზღვრული ტერიტორია; გ) მთავრობა; დ) სხვა სახელმწიფოებთან ურთიერთობების დამყარების შესაძლებლობა.¹¹⁹

ამ სტანდარტების მიხედვით, კოსოვო უფრო მეტად აკმაყოფილებს სამართლებრივ სტანდარტებს, თუმცა, კოსოვოც, ჯერ-ჯერობით, ვერ გადაიქცა საერთაშორისო სამართლის სრულუფლებიან სუბიექტად, რადგანაც ამისათვის გაეროს სრულუფლებიანი წევრობაა საჭირო, ეს კი შესაბამისი პროცედურების გავლასმოითხოვს. კერძოდ, გაეროს ახალ წევრად მიღების საკითხის განხილვისას, გაეროს უშიშროების საბჭომ უნდა მიიღოს შესაბამისი რეკომენდაცია და იგი გაეროს გენერალურ ასამბლევას მიაწოდოს. გენერალური ასამბლეა, თავის მხრივ, უშიშროების საბჭოს რეკომენდაციის საფუძველზე ხმათა უმრავლესობით იღებს გადაწყვეტილებას ამ თუ იმ ქვეყნის გაეროში მიღება/არ მიღების თაობაზე.¹²⁰ გაეროს უშიშროების საბჭოში, კოსოვოს გაეროში მიღებასთან დაკავშირებით, რუსეთი ჩინეთთან ერთად ყოველთვის ვეტოს უფლებას გამოიყენებს. ამის მიუხედავად, კოსოვო უკვე არის სხვადასხვა საერთაშორისო სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციის სრულუფლებიანი წევრი, მაგალითად, კოსოვოს ოლიმპიური კომიტეტი გახლავთ საერთაშორისო ოლიმპიური კომიტეტის სრულუფლებიანი წევრი.¹²¹

¹¹⁶ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<http://www.mfa-ks.net/?page=2,224>>.

¹¹⁷ ინფორმაცია იხ. ვებ-გვერდზე: <<http://old.itv.ge/projects/analytics/?page=detail&id=170426>>.

¹¹⁸ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-40.html>>.

¹¹⁹ იქვე.

¹²⁰ იქვე.

¹²¹ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<https://www.olympic.org/news/127th-ioc-session-comes-to-close-in-monaco>>.

ყველა ზემოაღნიშნული ფაქტორი გათვალისწინებულ იქნა გაეროს საერთაშორისო სასამართლოს მიერ და სერბეთის სარჩელი არ დააკმაყოფილა: მან დაასკვნა, რომ კოსოვოს ჰქონდა ყველანაირი სამართლებრივი უფლება დამოუკიდებლობა გამოეცხადებინა.¹²²

რაც შეეხება აფხაზეთისა და ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის საერთაშორისო-სამართლებრივ აღიარებას, რუსეთის პოლიტიკამ, ამ მიმართულებით, სრული კრაზი განიცადა, კრემლმა ვერ მიაღწია ოკუპირებული ტერიტორიების საერთაშორისო სამართლებრივ სუბიექტებად ჩამოყალიბებას.

გარდა ამისა, აუცილებელია გათვალისწინებულ იქნეს სხვა მნიშვნელოვანი სამართლებრივი, პოლიტიკური თუ ზნეობრივი ასპექტები, რომელთა მიხედვითაც, შესაძლებელია, აფხაზეთისგან განსხვავებით, კოსოვოსათვის დამოუკიდებლობის მინიჭების გამართლება. კერძოდ:

- საქართველოს არცერთ ხელისუფლებას არასდროს ეჭქვემ არ დაუყენებია ერთიანი საქართველოს შემადგენლობაში აფხაზეთის ავტონომიის საკითხი. აფხაზეთი საქართველოს შემადგენლობაში ყოველთვის ფართო ავტონომიით სარგებლობდა. რაც შეეხება კოსოვოს, მისი ავტონომიის სტატუსი 1989 წელს იუგოსლავიის ცენტრალურმა ხელისუფლებამ გააუქმა¹²³;

- 1992 წლის შეიარაღებულ კონფლიქტამდე აფხაზეთის რეგიონში აფხაზეთის მოსახლეობის უმრავლესობას სურდა საქართველოს დამოუკიდებლობა და საქართველოს შემადგენლობაში ყოფნა, რასაც 1991 წლის 31 მარტს საქართველოს მთელს ტერიტორიაზე და, მათ შორის, აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში ჩატარებული რეფერენდუმის შედეგები ადასტურებს.¹²⁴ რაც შეეხება კოსოვოს, იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ კოსოვოს მოსახლეობის დაახლოებით 90%-ს ეთნიკური ალბანელები შეადგენდნენ, ამ რეგიონის მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობის სურვილს კოსოვოს სერბეთისგან გამოყოფა და დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნა წარმოადგენდა¹²⁵;

- კოსოვოს შემთხვევაში, სწორედ, სერბეთის ხელისუფლებამ ჩაიდინა დანაშაული კაცობრიობის წინააღმდეგ, როდესაც ამ ტერიტორიაზე ეთნიკური ალბანელების გენოციდს ახორციელებდა. აფხაზეთის შემთხვევაში კი, - ეთნიკური წმენდა რუსეთის ხელშეწყობით - ტერორისტული, ექსტრემისტული შეიარაღებული ფორმირებების უშუალო მონაწილეობით, ძირითადად, საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის მომხრე ქართველი ეროვნების წარმომადგენელთა წინააღმდეგ იქნა განხორციელებული, რაც დადასტურებულ იქნა ეუთო-ის 1994 წლის ბუდაპეშტისა¹²⁶ და 1996 წლის ლისაბონის¹²⁷ სამიტებზე.

აფხაზეთის ე.წ. დამოუკიდებლობის მოთხოვნის გამართლების მიზნით, რუსეთის პოლიტიკურ თუ კრემლთან დაახლოებულ პოლიტოლოგთა წრეებში, ხაზს უსვამენ იმ გარემოებას, რომ, თუ საქართველო, თავის დროზე, უფლებამოსილი იყო საბჭოთა კავშირისგან გამოყოფაზე, რატომ არ გააჩნდა, ამავე დროს, აფხაზეთს უფლება მოეთხოვა საქართველოსგან დამოუკიდებლობა? რა თქმა უნდა, არსებობს შესაბამისი ისტორიული, პოლიტიკური თუ სამართლებრივი არგუმენტები იმაზე, თუ რატომ ჰქონდა უფლება საქართველოს შეექმნა დამოუკიდებელი სახელმწიფო და იგივე უფლება არ გააჩნდა და არ გააჩნია აფხაზეთს. კერძოდ, დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორია, სხვადასხვა ისტორიულ პერიოდში, ყოველთვის შედიოდა სხვადასხვა ქართული სახელმწიფოს (კოლხეთი, ეგრისი, ერთიანი საქართველო, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა) შემადგენლობაში, ხოლო საქართველო, ისტორიულად, არასდროს არ წარმოადგენდა რუსეთის შემადგენელ ნაწილს, შესაბამისად, საქართველო (ან მისი ცალკეული სამეფო-

¹²² ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<https://www.webcitation.org/5rRB9e3bz?url=http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>>.

¹²³ დასახ. წყარო, 27-ე სქ., 149.

¹²⁴ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<https://www.radiotavisupleba.ge/a/otsdakhuti-tseli-damoukideblobis-agdgenis-referendumidan/27646279.html>>.

¹²⁵ დასახ. წყარო, 27-ე სქ., 150.

¹²⁶ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <https://www.osce.org/event/summit_1994>.

¹²⁷ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<https://www.osce.org/mc/39539?download=true>>.

სამთავროები) ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთის იმპერიას შორის 1783 წელს ხელმოწერილი გეორგიევსკის ტრაქტატის¹²⁸ ძირითადი პირობების (რომლებიც, სხვადასხვა საკითხთან ერთად, ქართლ-კახეთის სამეფოს სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნებას ითვალისწინებდა), ოფიციალური პეტერბურგის მიერ დარღვევის შედეგად, ძალით იქნა ოკუპირებული ჯერ რუსეთის იმპერიის, ხოლო შემდგომში საბჭოთა რუსეთის მიერ, შესაბამისად, 1801¹²⁹ და 1921¹³⁰ წლებში. გასული საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს საქართველოს მოთხოვნა სსრკ-დან გამოსვლის თაობაზე არანაირად არ ეწინააღმდეგებოდა თვით საბჭოთა კონსტიტუციასაც კი, სადაც სსრკ-ის კონსტიტუციის 72-ე მუხლის საფუძველზე, მოკავშირე რესპუბლიკას გააჩნდა უფლება საბჭოთა კავშირიდან გასვლაზე; ამავე დროს, როგორც უკვე აღინიშნა, სსრკ-ის კონსტიტუციის 78-ე მუხლის მიხედვით, მოკავშირე რესპუბლიკის ტერიტორიის შეცვლა არ შეიძლება მომხდარიყო, თვით, ამ მოკავშირე რესპუბლიკის თანხმობის გარეშე (ამ შემთხვევაში საქართველო).¹³¹

საერთო ჯამში, ალბათ, აუცილებელია იმის აღნიშვნაც, რომ თითოეული სადავო ტერიტორიის სამართლებრივი სტატუსის განსაზღვრა საერთაშორისო საზოგადოების განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებს. ამ მხრივ, საერთაშორისო საზოგადოების მიერ საფუძვლიანად უნდა იქნეს შესწავლილი სახელმწიფოს ტერიტორიულ მთლიანობასთან და ერთა თვითგამორკვევასთან დაკავშირებული ყველა სამართლებრივი, ისტორიული, პოლიტიკური თუ სხვა ასპექტი, რათა, საბოლოო ჯამში, დადგენილ იქნას, რა სამართლებრივი თუ სხვა მექანიზმები არსებობს სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებისა თუ ერთა თვითგამორკვევის პრინციპის განსაზღვრის შემთხვევაში? უნდა გაიკვეს, მაგალითად, იყო თუ არა ეს ტერიტორია, თავის დროზე, უკანონოდ ოკუპირებული ან ანექსირებული სხვა სახელმწიფოს მიერ, თუ ისტორიულად კონკრეტული სახელმწიფოს შემადგენლობაში შედიოდა? ირღვეოდა თუ არა, და რამდენად, ამა თუ იმ ერის უფლებები კონკრეტული სახელმწიფოს შემადგენლობაში? ამ შემთხვევაში, ალბათ, აუცილებელია, გაიზარდოს გაეროს საერთაშორისო სასამართლოს როლი და ადგილი თანამედროვე საერთაშორისო სამართლებრივ, თუ პოლიტიკურ სისტემაში.

აუცილებელია იმის აღნიშვნაც, რომ ერთა თვითგამორკვევის პრინციპი პირდაპირ არ გულისხმობს კონკრეტული ერისათვის სრული დამოუკიდებლობისმინიჭებას. ამ შემთხვევაში, კონკრეტული ერის თვითმყოფადობის შენარჩუნების მიზნით, პირველ რიგში, მსოფლიოში მაცხოვრებელი თითოეული ერისათვის კულტურული, პოლიტიკური, ეკონომიკური, რელიგიური თუ სხვა ნიშნით ფართო ავტონომიის მინიჭებაა გათვალისწინებული. იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ მსოფლიოში დეკოლონიზაციის პროცესი, ძირითადად, დასრულდა და, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, მსოფლიო პოლიტიკურ რუკაზე 130-ზე მეტი დამოუკიდებელი სახელმწიფო გამოჩნდა¹³², საერთაშორისო საზოგადოების მთავარ პრიორიტეტს მაინც სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობისა და საზღვრების ურღვევობის პრინციპი უნდა წარმოადგენდეს.

ბიბლიოგრაფია:

1. *ალოქსიძე, ლ., გიორგაძე, ლ., კვაჭაძე, მ.*, ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი, ლექსიკონი-ცნობარი, ჯისიაი, თბილისი, 2005.

¹²⁸ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<http://www.amsi.ge/istoria/sab/georgievski.html>>.

¹²⁹ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<https://sangu.ge/images/vguruli/3ertrus.pdf>>.

¹³⁰ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <http://www.parliament.ge/files/1112_27363_761965_okupacia-1921.pdf>.

¹³¹ ტექსტი ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <<http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm#iii>>.

¹³² Chitadze, N., დასახ. ნაშრომი, მე-18 სქ., 141.

2. კოდუა, ე., ბერაია, ლ., სოციალურ და პოლიტიკურ ტერმინთა განმარტებითი ლექსიკონი, ლოგოსი, თბილისი, 2004.
3. მამარდაშვილი, გ., წულაძე, გ., მალაფერიძე, ნ., სულაბერიძე, ა., საქართველოს დემოგრაფიული განვითარება, გუშინ, დღეს, ხვალ, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დემოგრაფიის და სოციოლოგიის ინსტიტუტი.
4. მკურნალიძე, გ., ხამხაძე, გ., პოლიტოლოგია, ცოდნა, 2000.
5. ნეიძე, ვ., მსოფლიოს სოციალ-ეკონომიკური გეოგრაფია, ლევა, თბილისი, 2004, 46 .
6. პიპინაშვილი, დ., სამხრეთ კავკასიის კონფლიქტები და რეგიონული სტაბილურობის პრობლემები, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2009.
7. სონღულაშვილი, ა., აფხაზეთის პოლიტიკური სტატუსი საქართველოს შემადგენლობაში (1921-31 წწ.), ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, №12, თბილისი, უნივერსალი, 2014.
8. ჩარუმიძე, ვ., საერთაშორისო ორგანიზაციები, საგანმანათლებლო კავშირი ცოდნა, თბილისი, 2004. კოდუა, ე., ბერაია, ლ., სოციალურ და პოლიტიკურ ტერმინთა ლექსიკონი-ცნობარი, ლოგოს პრესი, თბილისი 2004.
9. ჩიტაძე, ნ., გეოპოლიტიკა, უნივერსალი, 2011.
10. ჩიტაძე, ნ., ნატო - ჩრდილოატლანტიკური ალიანსი, მსოფლიოში მშვიდობისა და სტაბილურობის მთავარი გარანტი, მაჯენტა პრინტი, 2008.
11. ჭანტურია, გ., მსოფლიოს სოციალ-ეკონომიკური და პოლიტიკური გეოგრაფია. საქართველოს მაცნე. 2004.
12. ხორავა, ბ., აფხაზეთის სამთავროს გაუქმება და მიხეილ შარვაშიძე.
13. Basic Facts about the United Nations, United Nations Department of Public Information, New-York, 2005.
14. Basic Facts about the United Nations. United Nations Department of Public Information. New-York, 2005.
15. *Bonnén, P.*, Towards a Common European Security and Defense Policy: The Ways and Means of Making it a Reality, LIT, Berlin, Hamburg, Münster, 2003.
16. *Chitadze, N.*, World Geography. Political, Economic and Demographic Dimensions, Scholars Press, Germany, 2017, 70.
17. *Kegley, C.*, Blanton, S., World Politics. Trend and Transformation, Wadworth, Cengage Learning, USA, 2011, 353.
18. NATO Handbook, Public Diplomacy Division. Brussels, 2006.
19. *Richemond-Barak, D.*, The International Court of Justice on Kosovo: Missed Opportunity or Dispute 'Settlement'? Hague Yearbook of International Law, 2011.
20. *Shafer, K, A.*, The Congress of Berlin of 1878: its origins and consequences, Portland State University, 1989, 50.
21. *Somel, A. S.*, Historical Dictionary of the Ottoman Empire, Scarecrow Press, Oxford, 2003, 268.
22. *Игнатенко, Г. В.*, Международное Право, 2-е издание, Норма, Москва, 2002, 121-134.
23. *Прохоров, А. М.*, Советский Энциклопедический Словарь, 1988.
24. <<http://abkhazia.gov.ge/page/conflictCronology>>.
25. <http://apsnyteka.org/file/konstitutsiya_abkhazskoy_ASSR_1979.pdf>.
26. <http://constcentre.gov.ge/failebi/1921_clis_konstitucia_33442.pdf>.
27. <<http://hrlibrary.umn.edu/instreet/GAres3314.html>>.
28. <<http://hrlibrary.umn.edu/instreet/GAres3314.html>>.
29. <<http://hrlibrary.umn.edu/instreet/GAres3314.html>>.
30. <<http://old.itv.ge/projects/analytics/?page=detail&id=170426>>.
31. <<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001875/187580e.pdf>>.
32. <<http://www.amsi.ge/istoria/sab/georgievski.html>>.
33. <<http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm#iii>>.
34. <<http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm#iii>>.
35. <<http://www.mfa-ks.net/?page=2,224>>.
36. <<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=2883>>.

37. <<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=7514>>.
38. <<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-40.html>>.
39. <http://www.parliament.ge/files/1112_27363_761965_okupacia-1921.pdf>.
40. <<http://www.parliament.ge/uploads/other/18/18506.pdf>>.
41. <<http://www.parliament.ge/uploads/other/18/18506.pdf>>.
42. <<http://www.un.org/documents/ga/res/39/a39r159.htm>>.
43. <<http://www.un.org/en/charter-united-nations/>>.
44. <<https://iliauni.edu.ge/uploads/other/39/39660.pdf>>.
45. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32362?publication=0>>.
46. <<https://sangu.ge/images/vguruli/3ertrus.pdf>>.
47. <<https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2078/volume-78-i-1021-english.pdf>>.
48. <[https://undocs.org/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1244(1999))>.
49. <<https://unmik.unmissions.org/about>>.
50. <<https://www.constcourt.ge/ge/publications/books/1921-wlis-saqartvelos-demokratiuli-respublikis-konstitucia.page>>.
51. <https://www.icao.int/publications/documents/7300_orig.pdf>.
52. <<https://www.icrc.org/eng/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/overview-geneva-conventions.htm>>.
53. <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/1219170>>.
54. <<https://www.nato.int/kosovo/press/p990610a.htm>>.
55. <<https://www.nato.int>>.
56. <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDR_Translations/eng.pdf>.
57. <<https://www.olympic.org/news/127th-ioc-session-comes-to-close-in-monaco>>.
58. <https://www.osce.org/event/summit_1994>.
59. <https://www.osce.org/event/summit_1994>.
60. <<https://www.osce.org/mc/39539?download=true>>.
61. <<https://www.osce.org/mc/39539?download=true>>.
62. <<https://www.osce.org>>.
63. <<https://www.radiotavisupleba.ge/a/otsdakhuti-tseli-damoukideblobis-agdgenis-referendumidan/27646279.html>>.
64. <https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf>.
65. <<https://www.un.org/documents/ga/res/39/a39r159.htm>>.
66. <<https://www.un.org/en/member-states/>>.
67. <[https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625\(XXV\)](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625(XXV))>.
68. <<https://www.webcitation.org/5rRB9e3bz?url=http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>>.
69. <www.un.org>.
70. <<http://www.parliament.ge/uploads/other/18/18509.pdf>>.
71. <<https://www.radiotavisupleba.ge/a/otsdakhuti-tseli-damoukideblobis-agdgenis-referendumidan/27646279.html>>.

Comparative Analysis of Two Basic Principles of International Law - Territorial Integrity of State and Self-determination of Nations on Example of Kosovo and Abkhazia

Abstract

The main goal of the research is to analyze in details and present the two basic principles of international law - the right to self-determination of nations and territorial integrity of the state on the example of the Kosovo and Abkhazia conflicts. In particular, a significant part of the paper is devoted to the legal assessment of the Kosovo and Abkhazian conflicts and revealing the main differences that are linked to the legal aspects of Kosovo conflict, on the one hand, and the conflict in Abkhazia, on the other hand.

The article focuses on a detailed analysis of facts why the West, particularly North Atlantic Treaty Organization (NATO)³ involvement in the Kosovo conflict and recognition of Kosovo's independence by the majority of the international community is partly legitimate and, on the other hand, from the international legal and political viewpoints, Russia's involvement in the Abkhazian conflict and the recognition of the so called "independence" of Abkhazia has no legal basis at all. The final part of the work discusses what the international community should do in the future regarding the protection of the principles of international law.

Introduction

The issues related to separatism and irredentism are one of the biggest global problems of the past centuries as well as the modern world. The various ethnic and religious groups living in different regions of our planet are constantly fighting with different intensity to maintain their own national identity, which is often followed by a demand of separation from the particular state and establishment as an independent state (separatism), or adherence to another state (irredentism). In many cases, representatives of different ethnic groups form illegal armed formations and carry out their fight in violent ways. In this case, the biggest problem is that such religious or ethnic groups are often supported by foreign powers (specific state, lobby groups operating in foreign countries, private companies). Georgia belongs to many countries that have lost control over two historic regions due to indirect and direct aggression of foreign state having imperialist ambitions.

In this respect, Georgia is not the only exception that has lost its control over its territory due to interference by foreign forces. At the end of the 90s of the last century, this problem was also raised in Serbia, that lost control over Kosovo's territory as a result of NATO's military campaign from March to June 1999.

Based on the abovementioned, the main goal of the research is to analyze in details the legal basis of the Kosovo and Abkhazian conflicts.

Hence, the main question within the research is to determine whether there is any legal basis for Kosovo or Abkhazia to become an independent state? What are the main common and divergent legal aspects in the cases of Kosovo and Abkhazia conflicts? Based on this, due to the specificities of the topic, it is possible to establish the following research questions:

- Did NATO in 1999 and Russia in 2008 violated norms of international law in the framework of military operations carried out on the territory of Serbia and Georgia?

---

¹ Director of International Black Sea University Center of International Studies.

² Researcher of International Black Sea University Center of International Studies.

³ See official webpage <<https://www.nato.int>>.

- Were there any international legal norms protected during interference of external forces on the territory of Serbia and Georgia?
- When can the principles of territorial integrity and self-determination of nations be simultaneously protected?

The qualitative research existing within social sciences was used in the course of working on the article: based on various legal documents, the paper analyzes various international and domestic legal documents of the country concerning two conflicts on the territory of Georgia and Serbia. In addition, the work will greatly focus on the political aspects of these conflicts, the role of external forces in both of them and their legal and political consequences.

Basic Principles of International Law

The basic principles of international law are the most general, basic and universally recognized rules of international public law on legal conduct of states, that are the basis of the whole international legal system and express the common will and interests of the international community; They are based on the general ethical values and principles established nowadays as a result of the human development process and are compulsory for all states existing on the world map and for other legal subjects.⁴

Every basic principle of international law is a legal norm and have priority compared with the domestic norms of states that are involved in world political processes.⁵

The obligatory nature of the principles of international law is based on a universally recognized, general international treaties or international custom. These principles are set out in the Charter⁶ of United Nations (UNO)⁷ (Chapter 1, Article 2) and also in the United Nations Declaration of the 1970 on the Principles of International Law.⁸ They are associated with friendly relations and co-operation between states and are recognized as explanatory instruments of UN Charter in Helsinki Final Act⁹ of the Organization for Security and Co-operation in Europe ("OSCE")¹⁰ signed in 1975.¹¹

These principles are: 1. The sovereign equality of states; 2. Refraining from the threat or use of force; 3. The territorial integrity of states; 4. Inviolability of frontiers; 5. Settlement of international disputes by peaceful means; 6. Non-intervention in internal affairs of the state; 7. Equal rights and self-determination of peoples; 8. Respect for human rights; 9. Duty of co-operation among States in accordance with the UN Charter; 10. The fulfillment in good faith of obligations under international law.¹²

Self-determination of nations and principle of territorial integrity of the state

Two basic principles of international law - territorial integrity of state and self-determination of nations are clearly contradictory to each other. It is necessary to note that after the Second World War, the position of the international community in relation to the status of the specific territories was inhomogenous. If, for some various political and legal reasons, the international community or the state-supported the independence of the particular territories, in other cases - preferred the principle of territorial integrity¹³.

⁴ *Aleksidze, L., Giorgadze, L., Kvachadze, M.*, International Human Rights Law, Dictionary-Directory, GCI, Tbilisi, 2005, 283.

⁵ Id.

⁶ Available at <<http://www.un.org/en/charter-united-nations/>>.

⁷ See official webpage <www.un.org>.

⁸ Available at <[https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625\(XXV\),>](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625(XXV),>); See also Basic Facts about the United Nations, United Nations Department of Public Information, New-York, 2005, 269.

⁹ *Karumidze V.*, International organizations, educational union 'knowledge', Tbilisi, 2004, 233-235.

¹⁰ Official webpage <<https://www.osce.org>>.

¹¹ *Aleksidze L.*, Contemporary International Law, Dictionary-Directory, GCI, Tbilisi. 2004.

¹² *Игнаренко, Г. В.*, Международное Право, 2-е издание, Норма, Москва, 2002, 121-134.

¹³ The clear example of this is the Kosovo and Abkhazia cases when the West supported Kosovo's independence, and Russia supported maintenance of Serbian territorial integrity. In the case of Abkhazia, vice versa the West supported Georgia's territorial integrity and Russia supported independence of Abkhazia.

This polemic continues until today in the legal, as well as political context, and a clear example of this is the different attitude of the international community and individual states towards the legal status of Kosovo and Abkhazia, about what we will talk below.

After the Second World War, the international community, first of all, UNO has been actively involved in determining different territories in the regions around the world. In particular, since the establishment of the United Nations, one of its major structures was the United Nations Trusteeship Council, which was created based on Chapter XIII of the UN Charter. It consisted of 5 permanent members of the UN Security Council (USA, Great Britain, France, China, USSR)¹⁴. During the work of the Trusteeship Council, in 1945-1994, its 11 subordinated territories gained political independence¹⁵. In addition, measures taken by the United Nations regarding the decolonization policy, that was based on "equal rights and self-determination of the peoples"¹⁶ and concrete Articles of the appropriate chapters (XI, XII and XIII) of the Charter of the United Nations, was related to the liberation of the dependent people from colonial ruling. Since 1960, in the matters of granting independence to particular countries the UNO has been relied on the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples¹⁷ adopted by UN General Assembly. This document is also known as "Decolonization declaration".

102 new independent states have been formed on the political map of the world during the "Cold War" as a result of the political situation and reforms made by the international community after World War II.¹⁸

After the end of "Cold War", splitting of the Union of Soviet Socialist Republics ("USSR"), Yugoslavia and Czechoslovakia resulted in the creation of 22 new independent states on territories of the aforementioned countries. A new state – Eritrea emerged in 1993 on the continent of Africa, that was separated from Ethiopia, and in 2012 - South Sudan. At the same time, the new state was created in 2004 in South East Asia Timor-Leste (formerly East Timor), which gained independence from Indonesia as a result of a universal referendum. Hence, today the UN has 193 full member states.¹⁹

Although after the Second World War, as a result of the decolonization process, the international community had been welcoming the establishment of new states on the world political map, that was also reflected in UN declarations, it prioritized the territorial integrity of states by signing the Helsinki Final Act in 1975.²⁰

Taking into consideration the above-mentioned facts, the World Community is still facing both political and legal dilemma, as it relates to the particular controversial territory. The situation is complicated due to the fact that nowadays there are about 200 sovereign states on the world map, and the number of nations on the planet exceeds 5000.²¹ Considering this situation, according to 2014 data, there are 414 conflict regions in the world today²². Of course, the situation will be uncontrollable if all the nations start wanting to create an independent state.

Taking into consideration this, the problem of the international community is to make a choice between the main principles of international law towards a particular disputed territory when, on the one hand, there is a threat of separatism and, on the other hand, irredentism risk.

That is why it is interesting to review legal aspects of Kosovo and Abkhazia conflicts from the legal point, including the international legal aspects.

---

¹⁴ Supra note 8, 13.

¹⁵ These territories are: Ghana, Somalia, Cameroon, Togo, Rwanda, Burundi, the United Republic of Tanzania, Samoa, Nauru and Papua New Guinea and Palau.

¹⁶ Supra note 8, 283-286.

¹⁷ Kodua, E., Beraia, L., Dictionary-Directory of Social and Political Terms, Logos Press, Tbilisi 2004.

¹⁸ Chitadze, N., World Geography. Political, Economic and Demographic Dimensions, Scholars Press, Germany, 2017, 70.

¹⁹ See at <<https://www.un.org/en/member-states/>>.

²⁰ Kegley, C., Blanton, S., World Politics. Trend and Transformation, Wadworth, Cengage Learning, USA, 2011, 353.

²¹ Neidze, V., The social-economic geography of the world, Lega, Tbilisi, 2004, 46.

²² Chitadze, N., supra note 19, 116.

To answer the asked question, it is necessary to review each conflict in details, first of all, in the legal context.

Kosovo

The modern Kosovo territory historically has been part of the Kingdom of Serbia for centuries. In 1389, a historic battle between the armies of Kingdom of Serbia and the Ottoman Empire²³ was conducted on Kosovo field, that ended with the victory of the Ottomans, as a result of which Serbia became part of the Ottoman Empire for almost five centuries.²⁴ By the initiative of the empire leaders, the ethnic Albanians believing in Islam were being settled in the modern Kosovo area. After the end of the Russian-Turkish War at the end of the 19th Century, in particular, by the decision of the Berlin Congress held in 1878, Serbia gained independence from Ottomans²⁵. After the end of the first world war, as a result of splitting the Austrian and Ottoman Empires, the peoples of the South Slavs in their composition were united as one state that was called the Kingdom of Serbians, Slovenes and Croatsians, and from 1929 the Kingdom of Yugoslavia²⁶. In the aftermath of the Second World War, in particular, since 1945 the Communist dictatorship was established in Yugoslavia and created the Socialist Federated Republic of Yugoslavia, composed of 6 Socialist Republics. Kosovo Autonomous Province was part of Serbia - one of the socialist republics²⁷. In 1989, Yugoslav President Slobodan Milosevic abolished the Kosovo's autonomy, that led to further aggravation of the situation.²⁸ In 1995, at the end of the war in one of the former republics of Yugoslavia, namely in Bosnia and Herzegovina attention of the international community was attracted to Kosovo, where the Albanian Kosovans demanded independence from Serbia. The clashes between the Kosovo Liberation Army and the Serbian police were becoming more frequent²⁹.

The situation reached a culmination in 1998, when an open conflict between the Serbian police and the "Kosovo Liberation Army" fighters resulted in the deaths of about 1,500 people and up to 400 000 people were forced to leave their permanent residence.

Based on the above mentioned, NATO stepped into the process of normalization of the situation similarly to the Bosnian conflict. On May 26, 1998, two main goals of the alliance regarding Kosovo were determined on the session of NATO's Council of Ministers of Foreign Affairs, namely³⁰:

- Peaceful resolution of the crisis;
- Ensuring stability and security in neighboring states where the main focus will be on Albania and Macedonia.

On August 12, 1998, the statement of the Secretary General of the Alliance was disseminated, which stated that in case of military confrontation and continuing violence regarding peaceful civilians in Kosovo, NATO would be forced to plan possible military-peacekeeping operations to eliminate the crisis³¹.

Almost a month and a half later, on September 24, 1998, the NATO Council again discussed the situation in Kosovo and declared that the Alliance was ready to start air campaign if needed³². On 9 October of the same year, both sides supported the strengthening of international efforts to finalize the crisis on the NATO-Russia Joint Council meeting.

²³ Available at <<https://www.britannica.com/event/Battle-of-Kosovo-1389-Balkans>>.

²⁴ *Somel, A. S.*, Historical Dictionary of the Ottoman Empire, Scarecrow Press, Oxford, 2003, 268.

²⁵ *Shafer, K. A.*, The Congress of Berlin of 1878: its origins and consequences, Portland State University, 1989, 50.

²⁶ *Chanturia, G.*, The social-economic and political geography of the world. Publishing House "Saqartvelos Matsne". 2004.

²⁷ NATO Handbook, Public Diplomacy Division. Brussels, 2006, 149. Available at <<https://www.nato.int/docu/handbook/2006/hb-en-2006.pdf>>.

²⁸ Id.

²⁹ Id.

³⁰ *Chitadze, N.*, The North Atlantic Alliance, the main guarantor of peace and stability in the world, Magenta Prints, 2008, 108.

³¹ Id., 109.

³² Id., 110.

For the purpose of preventing the conflict, on October 24-25 senior officials of NATO, Gen. Clarke and Naumann visited Belgrade and met with President of Yugoslavia *Milosevic*. They were trying to persuade the Belgrade to stop the violence.

It is noteworthy that the visit of NATO's top military officials and the overall, NATO's diplomatic activity resulted in a temporary outcome, which was noted in the statement of the NATO Secretary General on October 27 where he welcomed the meeting of NATO's leaders and the President of Yugoslavia, but later, in particular, since the beginning of 1999 as a result of the mass violation of human rights on the Kosovo territory, the number of refugees was increasing more and more.

Taking into account the problems, the political situation in Kosovo and in the entire region, forced the Alliance to take more radical measures, inasmuch as despite multi-round negotiations, from the beginning of 1999 the Yugoslavia Government renewed repressions against the Kosovar Albanians, which led to resistance from the so-called "Kosovo Liberation Army". The peaceful population was forced to massively leave their homes. The number of refugees reached 210 thousand in mid-February, 1999. The real danger of humanitarian catastrophe was created in the midst of Europe. The criticism of NATO was becoming louder and louder in the Western media and the broader public circles³³.

Against the backdrop of the anti-public policies of the Yugoslav government, NATO was increasingly considering an alternative to use force, for which serious military preparations were launched in the respective military structures of the alliance.

Despite the military preparations, the focus was still on the political solution of the crisis. As a result of NATO's activity and international pressure, the Belgrade authorities had to resume negotiations with the Kosovo Albanians. The negotiation process was held on February 6, 1999, in the French city of Rambouillet. The difficulty of the negotiation process was that Serbians, who considered Kosovo as a part of Yugoslavia, did not agree with the deployment of NATO's peacekeeping forces in Kosovo, in which they were supported by Russia. On the other hand, Kosovar Albanians were expressing their position and they refused to disarm if they did not receive guarantees for holding a referendum on Kosovo's political status. Ultimately, as a result of Western political circles' activity, agreeing with the Kosovo Albanians on the proposed offer became possible, but due to the Belgrade's unconstructive position the negotiation process broke down in March.³⁴

In early March, the NATO repeatedly warned Belgrade authorities that if it did not stop military operations and gross violation of legal norms in Kosovo, which resulted in the violence against peaceful civilian population of Kosovo, if the offered proposals in Rambouillet were unacceptable for Yugoslavia, the Alliance would be compelled to start military operation.

Finally, it is important to remark that the attitude of Alliance toward the tense situation in Kosovo was characterized with certain difficulties and contradictions, but eventually, the existence of this crisis had great positive influence on changes in NATO, as it significantly contributed to the growth of international authority of the organization (parallelly to the fall of the UN authority) and adaptation of its functions and goals to modern reality. NATO's actions in Kosovo have greatly influenced the new understanding of principles of international law and norms, which was primarily due to the fact that a precedent of carrying out a large military operation outside NATO was created, the main purpose of which was to prevent ethnic cleansing, to stop the violence. This, in general, served to the restoration of justice and safeguarding moral principles. In addition, after World War II it was the first time when the Alliance of the democratic states gave priority to the restoration of justice and the protection of moral value over the existing international norms and, when the alliance's every attempts to peacefully solve conflict in Kosovo did not bring real results

---

³³ Id.

³⁴ Id., 111.

due to unconstructive position of Yugoslavian authorities, NATO was forced to undertake a military operation against a sovereign state (the Federal Republic of Yugoslavia); As it is known, the reason for this was a large-scale ethnic cleansing that Milošević regime carried out against the Kosovar Albanians, i.e. against ethnic minority of this country.³⁵

In terms of international law, the most important point of this operation was that due to opposition by permanent members of the United Nations Security Council – the Russian Federation and China who were against carrying out military operations on Yugoslav territory by NATO – the Alliance was forced to undertake a military campaign without the sanction of the UN Security Council.

After the situation in Kosovo had become more complicated, NATO faced the dilemma that became a subject of wide discussions in western democracies and the political circles. The problem was that the West was facing a very difficult question: in particular, what policy should the Alliance carry out if the effort and political pressure did not affected to Yugoslavian leaders and the anti-democratic regime of Milosevic continued persecution and repression of the Kosovar Albanians. It was clear that in this case, at some point, NATO would be forced to use military force, like in the Bosnia's conflict. However, as it has already been noted, the situation was more difficult because the existing norms in international law, based on which the use of force and coercive establishment of peace could be possible based on Article VII of the Charter of United Nations, and the practical implementation of this provision could be only possible after the adoption of UN Security Council resolution; Perhaps, this would have been impossible, as it was already known that indeed Russia would use veto right in the Security Council due to its famous sympathies to Serbians. Taking into consideration these factors, if NATO followed the existing norms of law, it would have been forced to accept the gross violation of the elementary norms of law by the retrograde government of Yugoslavia, first of all, violation of one of the main principles of international law, human rights protection.³⁶

The development of such scenario could have caused great and irreparable damage to the North Atlantic Alliance's authority and at the time when the role of the alliance in the Euro Atlantic space was continuously increasing, and while the organization was perceived as the main guarantor of the protection of security and justice not only in Europe but all over the world. The leaders of NATO were well aware of this.

Apart from this, the problem was not only about the possible damage to NATO's authority, but also the continuation of violence in Kosovo could have a devastating influence on neighboring countries and possibly on the entire Balkan Peninsula. First of all, it is noteworthy that Albania, as well as Albanian population of Macedonia, who constituted about 20% of the population of the country, could interfere in the conflict to defend the Kosovar Albanians. That's why NATO, because of the anti-democratic policy of the Belgrade, would not allow the creation of a new conflict center and European crisis in the Balkans, even if using force was needed for this.

On the other hand, the West was well aware of the danger posed by NATO's interference in the Kosovo Conflict regarding relations between NATO and Russia, and while the anti-Western tendencies in Moscow were increasingly strengthening, it was quite realistic that bypassing the United Nations, without Russia's consent, the Alliance's attempt to solve Kosovo problem may worsen the relations with the official Moscow.

Due to the contradictory situation, NATO's decision of legal and the political character which was linked to the principal choice about using or not using force required firm solidarity and courageous steps from the allies.

As we have already noted, before the final decision on the Kosovo conflict by NATO, the West has addressed a wide variety of diplomatic activities in Kosovo to ease the situation. Leading state figures, experts and representatives of Euro-Atlantic structures were involved in this process. This

---

³⁵ Id., 112.

³⁶ Id., 113.

issue became the main topic in the NATO Council. It should be noted that the organization also conducted extensive consultations in the Euro-Atlantic Partnership Council, where participants from NATO member states and partner countries were discussing the situation in Kosovo at different levels. The most important aspect of the discussion was the development of methods and forms of practical cooperation between NATO and partners in the field of peace, which aimed to promote peace in the Euro-Atlantic space. These consultations later turned into Kosovo's peacekeeping operation.

In early March, the NATO repeatedly warned Belgrade authorities that if they did not stop military operations and gross violations of legal law norms in Kosovo, which was resulting in the violence against the civilian population of Kosovo and, also, if the offered proposals in Rambouillet were unacceptable for Yugoslavia, the Alliance would be compelled to start military operation. Despite this call, Milosevic's regime ignored the NATO's proposals, and in response, on March 24, 1999, the director of NATO's Defence Policy and Armed Forces Planning Service decided to launch an operation on "Allied forces"; Air raids against Yugoslavian military units started within a few hours after the end of meeting. It is noteworthy that NATO expressed its readiness to protect all the provisions of the 1949 Geneva Conventions³⁷ and the 1954 Hague Convention,³⁸ and only carry out the operation against the Yugoslavian military infrastructure and take all measures to prevent "coloreal damage" that, in turn, meant the protection of civil objects and peaceful population. As it was stated, the main aim of the military operation was to reduce the Yugoslavian military potential and, therefore, reduce the scope of humanitarian catastrophe risk in Kosovo.³⁹

The North Atlantic Alliance demanded five main conditions from Yugoslavian leadership to stop the military campaign:

- Termination of military operations and violence in Kosovo;
- withdrawal of Yugoslavian armed forces from Kosovo;
- Placement of international peacekeeping forces in Kosovo;
- Returning refugees to their places of residence and co-operation with international humanitarian organizations to enable them to help the civilian population;
- Continuation of the process that was started in Rambouillet for reaching the political settlement of the conflict.

NATO's decision to use military force against a sovereign state represented a new stage in the 50-year history of the Alliance. This bold step by the Alliance was substantially changing not only the alliance's concept, but international law, too.

For example, according to the NATO Statute, the Alliance had the power to use military force only if there was an armed attack against any member state of NATO, in particular, Article 5 of the NATO Statute⁴⁰ states: "the Parties agree that an armed attack against one or more of them in Europe or North America shall be considered an attack against them all and consequently they agree that, if such an armed attack occurs, each of them, in exercise of the right of individual or collective self-defence recognised by Article 51 of the Charter of the United Nations, will assist the Party or Parties so attacked by taking forthwith, individually and in concert with the other Parties, such action as it deems necessary, including the use of armed force, to restore and maintain the security of the North Atlantic area. At the same time, if we rely on the NATO charter, the former Yugoslav territory is located outside the area of responsibility for the North Atlantic Alliance⁴¹

³⁷ Aleksidze, L., Giorgadze L., Kvachadze M., supra note 4, 297.

³⁸ Id., 298.

³⁹ Id., 312.

⁴⁰ Available at <https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_en_light_2009.pdf>.

⁴¹ Id.

Any such armed attack and all measures taken as a result thereof shall immediately be reported to the Security Council. Such measures shall be terminated when the Security Council has taken the measures necessary to restore and maintain international peace and security.”

In addition, the Article 1 of the NATO’s Statute indicates the following: “the Parties undertake, as set forth in the Charter of the United Nations, to settle any international dispute in which they may be involved by peaceful means in such a manner that international peace and security and justice are not endangered, and to refrain in their international relations from the threat or use of force in any manner inconsistent with the purposes of the United Nations.”

Consequently, we can make a conclusion that both the first and 5th Articles of the NATO Statute clearly point to the fact that NATO’s activity is based on the basic principles of the UN Charter. In addition, it is very important to consider paragraph 7 of Article 2 of the UN Charter, which states that the international community has no right to interfere with the internal political affairs of the sovereign state. In particular, the Charter emphasizes that: “Nothing contained in the present Charter shall authorize the United Nations to intervene in matters which are essentially within the domestic jurisdiction of any state or shall require the Members to submit such matters to settlement under the present Charter; but this principle shall not prejudice the application of enforcement measures under Chapter VII.”⁴²

Despite the great respect for the above-mentioned legal documents from NATO, the Alliance and its member states have firmly expressed their position that state sovereignty should not be used as immunity for committing a crime against humanity. Thus, NATO in its actions preferred moral beginnings and the principle of human rights protection over international law and this can be considered a revolutionary occurrence, because taking into account the existing realities, the Alliance to some extent, by itself took UNO’s right to take the decision on using force against sovereign country in the case if the authorities of this country were committing a crime against humanity, moreover, with regard to its actions it envisaged to safeguard civilians from genocide, NATO expressed its respect for the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of 1949⁴³ and to the basic principles of the Universal Declaration of Human Rights⁴⁴ adopted in 1948.

On June 10, 1999, as a result of NATO’s military campaign that lasted for 77 days, NATO Secretary General said that he had ordered the Supreme Commander-in-Chief of the United Forces of NATO in Europe to stop the aviation military actions. This decision was adopted by consultations with the North Atlantic Council and based on information of General Clark, according to which the Yugoslavian forces started withdrawal from Kosovo.⁴⁵ The agreement on the withdrawal of Yugoslavian armed forces from Kosovo was signed on June 9, 1999.⁴⁶

On June 10, 1999, the UN Security Council adopted a Resolution No.1244, in which it welcomed the adoption of the principle for crisis settlement in Kosovo by the United Republic of Yugoslavia, including the principles that were directed on the ending of the violence and the withdrawal of the military contingent.⁴⁷ It was announced that the UN Security Council decided to send military and civilian observers under the patronage of the UN.

---

⁴² Basic Facts about the United Nations. United Nations Department of Public Information. New-York, 2005, 5.

⁴³ Available at <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/1219170>>.

⁴⁴ Available at <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf>.

⁴⁵ See <<https://www.nato.int/kosovo/press/p990610a.htm>>.

⁴⁶ Supra note 27, 150.

⁴⁷ Available at [https://undocs.org/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1244(1999))

The first units in Kosovo were entered on June 12, 1999. According to the military-technical agreement,⁴⁸ the Kosovo forces (KFOR) constituted 50,000 military servants. As a result of NATO's activity 1 million 300 thousand internally displaced persons became able to return to the homes.⁴⁹ According to data of 2007, there were about NATO contingent of 16,000 military servants in Kosovo.⁵⁰

Later, to determine the status of Kosovo, the UN administration was set up in Kosovo, as well as the Commission headed by the former president of Finland *Martti Ahtisaari*, which should determine the final legal status of Kosovo. The Commission came to the conclusion that Kosovo should be granted state independence. On February 17, 2008, the Kosovo Parliament adopted the Declaration of Independence,⁵¹ that was supported by the Western and other leading states, except Russia and China.

Despite recognition of Kosovo's independence by the leading countries worldwide and notwithstanding the fact that, it is a *de facto* independent state, it is united in several international organizations, it had an independent delegation on the World Olympiad in 2016 and others. Today's social-economic situation is very difficult in Kosovo,

It is noteworthy that the UN International Court did not satisfy the Serbia's lawsuit and decided that Kosovo had a legal basis to gain independence.⁵² However, according to the principles of international law, Kosovo did not become a full subject of law, because in order for the country to be a full-fledged subject, it must be a member of UNO. However, there are specific rules for country to be entered in United Nations, in particular, the UN Security Council would make a recommendation, as a result of the general consensus backed by all permanent members of the Security Council and submit UN General Assembly. General Assembly makes decision by the majority of votes about the country's membership. Due to constant resistance from Russia and China, the Kosovo issue cannot be finally resolved.

Abkhazia

After the events that took place in Kosovo, of course, it is necessary to discuss one of the most painful issues for Georgia, i.e. conflict of Abkhazia, first of all, from the legal perspective. As it is known, Abkhazia is also trying to create an independent state like Kosovo.

Abkhazia and Kosovo have one main resemblance, namely both these territories, respectively, represent the historic regions of Serbia and Georgia. The modern territory of Abkhazia, in different periods of Georgian history, belonged to Colchide, then Egrisi kingdoms, since 975 to the United Kingdom of Georgia, which is also confirmed by Russian sources.⁵³ Later, in the second half of the 15th century, when Georgia's unity collapsed and the country was divided into three kingdoms and five principalities, Abkhazia principality was considered as the Georgian state unit. This principality was abolished by the Russian Empire in 1864.⁵⁴

After the restoration of state independence of Georgia, in particular in 1918-1921, Abkhazia was part of the Democratic Republic of Georgia and enjoyed full autonomy. Namely, according to the Constitution of Democratic Republic of Georgia that was adopted on February 21, 1921, in accordance with Article 107 of chapter 11 of the supreme law of the country, which was related to the autonomous units of Georgia, Abkhazia (Region of Sukhumi) enjoyed autonomous rights⁵⁵. Particularly, the Constitution noted the following: eleventh chapter refers to the autonomous

⁴⁸ Supra note 27, 150.

⁴⁹ *Chitadze N.*, supra note 31, 116.

⁵⁰ Id.

⁵¹ Id., 11.

⁵² *Richemond-Barak, D.*, The International Court of Justice on Kosovo: Missed Opportunity or Dispute 'Settlement'? Hague Yearbook of International Law, 2011, 12. Available at <http://portal.idc.ac.il/Faculty_Publication.Publication?PublicationID=1616&FacultyUserName=YmFyYWsuZGFwaG5l>.

⁵³ *Прохоров, А. М.*, Советский Энциклопедический Словарь, 1988. Available at <<https://www.twirpx.com/file/2301484/>>.

⁵⁴ *Khorava, B.*, Abolishment of the Abkhazian Principality and *Mikheil Sharvashidze*. Available at <<http://www.georoyal.ge/?MTID=5&TID=64&id=711>>.

⁵⁵ Available at <http://constcentre.gov.ge/failebi/1921_clis_konstitucia_33442.pdf>.

governance and consists of the two Articles. The inseparable parts of the Republic of Georgia - Abkhazia (Sokhumi District), Muslim Georgia (Batumi Province) and Saingilo (Zaqatala District) are granted local autonomous governance⁵⁶.

After the violent upheaval of democratic regime in Georgia and the establishment of Communist regime (February 25, 1921), there was an attempt to declare "independence of Abkhazia" (March 31, 1921);⁵⁷ However, in the end, Abkhazia was part of united Georgia as the so called "Contractual Republic", which has been interpreted in the USSR constitutions since 1924 as "autonomous republic", as it has formally existed since 1931.⁵⁸ Since February 19, 1931, Abkhazia has been officially autonomous republic according to the Constitution of Abkhazia as well as the Constitution of Georgia.⁵⁹

Under the 1936 and 1977 constitutions of the USSR, ultimately the legal status of autonomies was determined. In particular, the autonomous formations constituted an integral part of the Soviet Union member states. In addition, the Autonomous Soviet Socialist Republic of Abkhazia was the only autonomous formation in the former Soviet Union, which had a special article in its constitution about the state language - Abkhazian.⁶⁰

In spite of this, Abkhazia (part of the population), due to the secret encouragement by the central Soviet authorities has repeatedly expressed desire to leave the Soviet Socialist Republic of Georgia. This demand was contrary to the principle of historical justice, as it was noted, Abkhazia was always a Georgian political unit, as well as opposing to intention of the majority of the population of Abkhazia *per se*, as considering the fact that according to the data of 1989, the population amount on the territory of Abkhazia constituted 525 thousand people, from which 213 thousand were ethnic Georgians,⁶¹ we can conclude that the majority of Abkhazian population (not only ethnic Georgians) were against the withdrawal of Abkhazia from Georgia that was confirmed by the results of the referendum conducted on the territory of Georgia on March 31, 1991, about what we will talk below.

The second factor was that from the legal point, the demand of the separatist part of Abkhazia's society for exiting from Georgia was contrary to the Constitution of the Soviet Union, which was still functioning in Georgia at that time (until the collapse of the USSR). In particular, according to Article 78 of the Constitution adopted by the Soviet Union in 1977, "the territory of a Union Republic may not be altered without its consent. The boundaries between Union Republics may be altered by mutual agreement of the Republics concerned, subject to ratification by the Union of Soviet Socialist Republics."⁶² Furthermore, according to Article 79 of the Constitution of the USSR, "A Union Republic shall determine its division into territories, regions, areas, and districts, and decide other matters relating to its administrative and territorial structure."⁶³ Nevertheless, "legal war" was started between the Central Government and Abkhazia; In particular, on March 31, 1991 a

---

⁵⁶ Id.

⁵⁷ On March 31, 1921, the independent Soviet Socialist Republic of Abkhazia was declared. The outcome of this move was creation of a dangerous precedent and the "mine" of separatism was put into operation. However, it was so illogical and unjustified step that the central government soon cancelled this decision and Abkhazia again returned into Georgia. In December 1921, Abkhazia entered the Georgian SSR by Union Treaty, and in 1931 the Abkhazian Union Republic became the autonomous Soviet Socialist Republic of Abkhazia in the composition of Georgian SSR. See *Songhulashvili, A.*, Political status of Abkhazia Georgia (1921-31), Matters of modern and contemporary history, №12, Tbilisi, Universal, 2014, 66-79.

⁵⁸ In the constitution of the Soviet Union of 1924 Abkhazia is referred to as an autonomous socialist republic, however it is entered into composition of the Georgian SSR based on the treaty.

⁵⁹ *Pipinashvili, D.*, South Caucasus conflicts and regional stability problems, Tbilisi State University, 2009. 113-114.

⁶⁰ Id.

⁶¹ *Mamardashvili, G., Tsuladze, G., Maghlaperidze, N., Sulaberidze, A.*, Demographic Development of Georgia, Yesterday, Today, tomorrow, Ilia State University, Institute of Demography and Sociology, 109. Available at <<https://iliauni.edu.ge/uploads/other/39/39660.pdf>>.

⁶² Available at <<http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm#iii>>.

⁶³ Id.

referendum was held on the territory of Georgia main question of which was: "Do you agree with restoration of the state independence of Georgia based on the Independence Act of May 26, 1918?" More than 90% of the Georgian population participated in the referendum and more than 98% of the country's population supported Georgia's independence. About 60% of the population on the territory of the autonomous republic of Abkhazia participated in this referendum and 99% of them supported Georgia's independence.⁶⁴ On the basis of referendum results, on April 9, 1991, the Supreme Council of the Republic of Georgia adopted a decision on "Restoration of State Independence of Georgia", on the same day, the legislative body of the country adopted a declaration which stated that "Georgia granted full autonomy to the Abkhazian people"⁶⁵.

In January 1992, after the change of government in Georgia, the Military Council of Georgia made a statement "on the restoration of the Constitution of 1921"⁶⁶. As it was already mentioned, according to Article 107 of the 1921 Constitution, Abkhazia has enjoyed autonomous status as part of the united Georgia.⁶⁷ Since the Military Council has been canceled and, instead, the State Council was established, the new government of Georgia has numerously made a statement that it expressed its readiness to conduct negotiations with the Abkhazian Autonomous Republic leadership about the determination of the status of the Autonomous Republic of Abkhazia. However, on the background of civil confrontation in Georgia, due to active encouragement by Russia, the Abkhazian separatist forces took advantage of the situation and on the July 23, 1992, some deputies of the Supreme Council of Abkhazia passed a resolution⁶⁸ on the restoration of the 1925 Constitution⁶⁹ of Abkhazia, which, in fact, meant seceding from Georgia.⁷⁰ This resolution was adopted by some of the deputies of the Supreme Council when Georgian deputies were not present at the session⁷¹. At the same time, the constitutional amendment needed support of more than two-thirds of the deputies, and only half of the deputies attended the meeting, so the decision was illegal and clearly contradicted to the (current) Constitution⁷² of Abkhazia itself. In particular, at that time the constitution adopted in 1978 was effective on the territory of Abkhazia. According to Article 163 of this document, the amendments to the Constitution of Abkhazia was possible only if not less than 2/3 of the total number of deputies supported it. By this time, Georgians were the national majority in Abkhazia. In particular, according to the general census of the population of 1989, 44% of the population of the Autonomous Republic of Abkhazia were Georgians, namely at that time 213 000 ethnic Georgians lived in this historic region of Georgia and the percentage of ethnic Abkhazians was 17%.⁷³ Nevertheless, according to the electoral legislation in Abkhazia that was in force at that time, when the majoritarian electoral system was effective in the autonomous republic, Abkhazians were represented by 28 deputies in the supreme council when the number of the Georgian deputies was 26 and as for non-abkhazian and non-Georgian deputies (they were representing 39% of population), only 11 deputy mandates were assigned for them⁷⁴. Clearly, this election legislation contradicted to democratic legal norms and it had nature of pure apartheid⁷⁵ when one of the ethnic groups had more political rights than others. Such a situation was only advantageous for forces hostile to Georgia's territorial integrity. Consequently, the Supreme Council of Abkhazia of such composition approved a number of "laws" that clearly contradicted to the Constitution of Georgia. For example, as already mentioned, on July 23, 1992, the Supreme Council of the Autonomous

⁶⁴ Available at <<https://www.radiotavisupleba.ge/a/otsdakhuti-tseli-damoukideblobis-agdgenis-referendumidan/27646279.html>>.

⁶⁵ Available at <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32362?publication=0>>.

⁶⁶ *Pipinashvili P.*, supra note 59, 83.

⁶⁷ Available at <<https://www.constcourt.ge/ge/publications/books/1921-wlis-saqartvelos-demokratiuli-respublikis-konstitucia.page>>.

⁶⁸ Available at <<http://www.parliament.ge/uploads/other/18/18506.pdf>>.

⁶⁹ Id.

⁷⁰ *Mkurnalidze, G., Samkharadze, G.*, *Politology*, Knowledge press, 2000, 186.

⁷¹ Id.

⁷² Text of the Constitution is Available at <http://apsnyteka.org/file/konstitutsiya_abkhazskoy_ASSR_1979.pdf>.

⁷³ *Chitadze N.*, *Geopolitics*, Universal, 2011, 319.

⁷⁴ Id.

⁷⁵ Available at <<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=2883>>.

(1996),⁸⁸ supported resolutions in relation to "ethnic cleansing of Georgians" in the territory of Autonomous Republic of Abkhazia.

In spite of everything, in 2008, Russia conducted a direct aggression against Georgia, it was a response to the recognition of Kosovo by international community. In response to this process, Russia has adopted a resolution on the recognition of "independence" of Abkhazia and "South Ossetia" regions, but, of course, it is not possible to talk about *de facto* independence in these regions, as the situation in Abkhazia and Tskhinvali region is fully under the control of the Russian Federation.

Comparison of Russian and Western positions regarding Kosovo and Abkhazia

The positions of the West and Russia are radically different from each other regarding Kosovo and Abkhazia. Of course, it is interesting to note that the West supported Kosovo's independence from Serbia, but it supports Georgia's territorial integrity. Russia has the opposite position, it supports the territorial integrity of Serbia, and at the same time recognizes Abkhazia's independence from Georgia.

It is necessary to consider the following circumstances: the international democratic community has a more legal and moral leverage to justify Kosovo's independence, inasmuch as before the Kosovo Conflict, the military intervention of NATO stopped the genocide of Bosnian Muslims in 1992-1995 during the Bosnian conflict: one of the worst examples of crime against humanity in this former republic of Yugoslavia is the case when Bosnian Serbians supported by the former Yugoslav president Slobodan Milosevic's regime buried alive 6,000 Bosnian Muslims in Srebrenica.⁸⁹ At the same time, in conditions of existence of the UN Security Council resolution, by NATO's active involvement the territorial integrity of Bosnia and Herzegovina was maintained and Dayton peacekeeping agreement was signed in 1995 that provided peaceful co-existence of the three main ethnic groups (Serbians, Croats, Bosnian Muslims) in Bosnia.⁹⁰

While talking about the Kosovo issue, it should be noted that despite the fact that NATO did not take into account requirements of the several principles of international law, in particular the individual Article of Chapter VII of the UN Charter, it was based on the political reality that existed at the Balkan Peninsula at that time. In particular, the West was actively seeking the support of Russia and China on the Kosovo issue in the UN Security Council, but Russia supported the political regime of the country (Yugoslavia), which committed crime against civilians in the territory of Bosnia, which obviously contradicted to the 1950 UN Universal Declaration of Human Rights,⁹¹ 1966 Covenant on Civil and Political Rights,⁹² the Rome Convention on Human Rights⁹³ adopted by the Council of Europe in 1950 and the United Nations Convention of 1948 on the Elimination of All Forms of Genocide⁹⁴.

In addition, NATO maximally protected basic principles of international humanitarian law on the Kosovo's territory, in particular the Geneva Convention of 1949, which imposed responsibility on the party involved in military actions⁹⁵, to maximally ensure the safety of civilian people and objects in the conflict zone as well as the requirements of the Hague 1954 Convention,⁹⁶ according to which, the battling State (or organization) must take the maximum responsibility for the protection

⁸⁸ See webpage <<https://www.osce.org/mc/39539?download=true>>.

⁸⁹ Chidarze, N., supra note 31, 117.

⁹⁰ Supra note 28, 118.

⁹¹ Karumidze, V. supra note 9, 341.

⁹² Id.

⁹³ Id.

⁹⁴ Available at <<https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2078/volume-78-i-1021-english.pdf>>.

⁹⁵ Available at <<https://www.icrc.org/eng/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/overview-geneva-conventions.htm>>.

⁹⁶ Available at <<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001875/187580e.pdf>>.

of historical and cultural monuments. Fairness needs to note that as a result of bombardments carried out by the North Atlantic Alliance for 72 days, which, only targeted to attack military objects of Yugoslavia, more than 2,000 peaceful civilians were killed, but instead tens of thousands of lives were saved.⁹⁷ In this military campaign, the NATO member states used only military air force and no land operations had taken place.

As for the Russian intervention in the Abkhazia conflict, the scenario of military actions differs radically from Kosovo. In particular, first of all, the Kremlin's intervention provoked separatism and its stimulation in the Autonomous Republic of Abkhazia. In Abkhazia and the Tskhinvali region, Russia maximally supported armament of separatist armed groups and promoting fomentation of separatism. This is proved also by the fact that in June 1992, during the events in Tskhinvali region, the Vice-President of Russia was threatening that the Russian military air force would bomb Tbilisi if the Georgian army entered Tskhinvali.⁹⁸ In addition, Russia supported the terrorist groups that were subsequently sent from the Russian territory to fight against Georgians in Abkhazia. Russia supported a terrorist group – the so called "Confederation of Mountain Peoples" created by its own initiative, while leaders of this terrorist group claimed that Georgia should be declared as "a terrorist hazard zone".⁹⁹ Exactly this fact and "cooperation" of Russia with the terrorist groups, can be considered as a clear example of "state terrorism".¹⁰⁰

The Resolution No. 13/159¹⁰¹ was adopted by the UN in 1984 in relation to "State Terrorism", according to which "the UN condemns any form of state terrorism and calls on UN member states not to support any terrorist organizations"¹⁰². By its actions, Russia has violated the fundamental principles of this resolution. In addition, if we rely on the 1974 UN resolution on aggression¹⁰³, where the indirect and direct aggression is emphasized,¹⁰⁴ in case of Abkhazia in 1993-1994 as well as in South Ossetia, by promoting separatism and terrorism, Russia committed indirect aggression against Georgia, and, later, after the end of military actions until August 2008, continued financing and supporting separatist regimes¹⁰⁵.

It should be noted that the forms of military actions implemented by NATO and Russia radically differs from each other. On the one hand, NATO basically bombarded the Yugoslavian military facilities, which ultimately led to the suspension of genocide and ensuring the return of civilians to their homes. Russia responded with large-scale aggression against Georgia when different parts of Russia's land powers invaded in Abkhazia and Samachablo; Besides, the Russian military air force bombed military as well as civilian facilities and invaded naval vessels in Georgian territorial waters. In parallel to these, Russia launched cyber attacks against Georgia to carry out informational war, namely, the web-pages of the main state agencies (the Administration of the President, the Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of Defense) were out of order.

In 2008, as a result of direct aggression, the United Nations Resolution¹⁰⁶ adopted in 1974 was violated. Russian aircrafts illegally invaded in Georgian airspace about 200 times.¹⁰⁷ This fact contradicts to the 1944 Chicago Convention on Airspace¹⁰⁸, which states that the sovereign state has the jurisdiction over the airspace above a land territory of a particular country and, of course, its

---

⁹⁷ *Bonnén, P.*, Towards a Common European Security and Defence Policy: The Ways and Means of Making it a Reality, LIT, Berlin, Hamburg, Münster, 2003, 188.

⁹⁸ *Chitadze, N.*, supra note 70, 322.

⁹⁹ *Id.*

¹⁰⁰ Available at <<http://www.un.org/documents/ga/res/39/a39r159.htm>>.

¹⁰¹ Available at <<http://www.un.org/documents/ga/res/39/a39r159.htm>>.

¹⁰² *Id.*

¹⁰³ Available at <<http://hrlibrary.umn.edu/instreet/GAres3314.html>>

¹⁰⁴ *Aleksidze, L.*, supra note 11, 7.

¹⁰⁵ *Pipinashvili, D.*, supra note 60, 87.

¹⁰⁶ Available at <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/GAres3314.html>

¹⁰⁷ *Chitadze, N.*, supra note 70, 327.

¹⁰⁸ Available at <https://www.icao.int/publications/documents/7300_orig.pdf>. For explanations see, *Игнатенко, В.*, supra note 12,

violation is unacceptable. As a result of the invasion of Russian military vessels into Georgian territorial waters, the 1982 Convention on Maritime Law¹⁰⁹ was violated, according to which the "territorial waters" of a specific state in the 12-mile zone of the independent country's coastal zone are controlled. As a result of mediation by chair country of European Union - France – on August 12, 2008, Russia undertook obligation to return its troops to the positions where they were before August 8, 2008,¹¹⁰ however, this obligation has not been fulfilled yet, that is contrary to the basic principle of international law, "fulfilling international agreements in good faith".¹¹¹

Overall, as a result of Russian aggression, the Georgian villages on the territory of former South Ossetia were ruined, and approximately 50,000 civilians were forced to leave their homes and enter into territory controlled by Georgia.

It is also important that negotiations with Russia about the status of Kosovo have been carried out for the years, including the UN Security Council adopted Resolution No. 12/44¹¹² regarding Kosovo in 1999, which envisaged the settlement of the Kosovo conflict. In Kosovo, along with NATO's peacekeeping contingent, Russian "peacekeeping" battalion was also deployed.¹¹³

In addition, the UN's internal administration mission was established in Kosovo¹¹⁴. It had four main functions, namely: the civilian administration, which directly was managed by the UNO, Humanitarian Aid, headed by the United Nations High Commissioner for Refugees¹¹⁵; Democratization and institutional building, that was coordinated the OSCE; Economic reconstruction and development that was supervised by the European Union. In 2001-2002, the international community facilitated the conducting elections, in which a 120-seat assembly was elected, and later presidential elections were held in Kosovo, which was recognized as legitimate by the United Nations.

In the case of Abkhazia and the Tskhinvali region, in fact, both regions were uncontrolled territories, and *de facto* authorities without any legitimacy were subordinated to Russia; Russia was acted independently from the international community, which culminated in a large-scale aggression against Georgia and the Kremlin's unilateral decision about independence of Abkhazia and the so called South Ossetia.

Conclusion

In conclusion, it should be noted that, in terms of international legal recognition, the West gained a complete victory over Russia, inasmuch as more than 100 states recognized Kosovo's independence and nowadays Kosovo is *de facto* state.¹¹⁶ As for Abkhazia, it has not achieved *de facto* independence not only because the independence of Abkhazia is recognized by only five countries, but also because of political, economic, legal and other situation, as well as the strategic objects placed in Abkhazia are fully controlled by Russia. Russian "border guards" protect so-called "State Border" of Abkhazia between Abkhazia and the rest of Georgia. Approximately 70% of the budget of Abkhazia is created with money transferred from Russia.¹¹⁷ When we talk about the status of any region, *inter alia* disputed region, it is necessary to take into account also the standards of the Montevideo Convention¹¹⁸. The Convention defines specifically which region can satisfy the standards of the

¹⁰⁹ Id.; Text of the Convention is Available at <https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf>.

¹¹⁰ Chitadze, N., supra note 70, 328.

¹¹¹ Aleksidze, L., Giorgadze L., Kvachadze M., supra note 4.

¹¹² Chitadze, N., supra note 70, 112.

¹¹³ Supra note 27, 113.

¹¹⁴ United Nations Interim Administration Mission in Kosovo – UNMIK. See webpage: <<https://unmik.unmissions.org/about>>.

¹¹⁵ United Nations' High Commission of Refuges – UNHCR.

¹¹⁶ Available at <http://www.mfa-ks.net/?page=2,224>

¹¹⁷ See information at webpage: <<http://old.itv.ge/projects/analytics/?page=detail&id=170426>>.

¹¹⁸ Available at <<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-40.html>>.

independent state and which cannot. There are four main standards presented: a) permanent population: b) a defined territory: c) government; d) capacity to enter into relations with other states.¹¹⁹

According to these standards, Kosovo is more compliant with legal standards, however, Kosovo has not yet become a full-fledged subject of international law, since for this it is required to be a full member of the United Nations Organization, and the last requires going through appropriate procedures. In particular, when considering the issue of admitting a new member in the UN, the UN Security Council shall take an appropriate recommendation and submit it to the UN General Assembly. In turn, the General Assembly makes a decision based on the recommendation of the Security Council by the majority of votes regarding membership of the new state in the United Nations.¹²⁰ Russia will always use veto right together with China in the UN Security Council regarding accepting Kosovo in UNO. Despite this, Kosovo has become a full member of various international governmental and non-governmental organizations, for example, the Kosovo Olympic Committee is a full member of the International Olympic Committee.¹²¹

All above-mentioned factors were taken into consideration by the UN International Court and lawsuit of Serbia was not satisfied: ICJ concluded that Kosovo had every legal right to declare independence¹²²

As regards the international legal recognition of Abkhazia and the former South Ossetian Autonomous District, Russia's policy has failed in this direction, the Kremlin has failed to establish the occupied territories as international legal entities.

In addition, it is necessary to take into consideration other important legal, political or moral aspects, according to which, in contrast to Abkhazia, justification of granting Kosovo independence is possible. Namely:

- None of the Georgian authorities have ever questioned Abkhazia's autonomy in the composition of united Georgia. Abkhazia has always enjoyed wide autonomy inside Georgia. As for Kosovo, its autonomous status was canceled by the central government of Yugoslavia in 1989¹²³;
- Before the 1992 armed conflict in Abkhazia region, most of Abkhazia's population wanted independence of Georgia and Abkhazia to be part of Georgia, that was confirmed on March 31, 1991 by the results of the referendum held in the whole territory of Georgia including the Autonomous Republic of Abkhazia.¹²⁴ As for Kosovo, considering the fact that about 90% of Kosovo's population were ethnic Albanians, the will of the absolute majority of the population of this region was separation of Kosovo from Serbia and creation of an independent state¹²⁵;
- In the case of Kosovo, the Serbian Government committed the crime against humanity when it carried out the genocide of ethnic Albanians in this area. In the case of Abkhazia, through the support of Russia by direct involvement of terrorist extremist armed formations, ethnic cleansing was carried out mainly against representatives of the Georgian nationality supporting the territorial integrity of Georgia, which was confirmed on the OSCE's 1994 Budapest¹²⁶ and 1996 Lisbon¹²⁷ Summits.

---

¹¹⁹ Id.

¹²⁰ Id.

¹²¹ Available at <<https://www.olympic.org/news/127th-ioc-session-comes-to-close-in-monaco>>.

¹²² Available at <<https://www.webcitation.org/5rRB9e3bz?url=http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>>.

¹²³ Supra note 28, 149.

¹²⁴ Available at <<https://www.radiotavisupleba.ge/a/otsdakhuti-tseli-damoukideblobis-agdgenis-referendumidan/27646279.html>>.

¹²⁵ Supra note 28, 150.

¹²⁶ Available at <https://www.osce.org/event/summit_1994>.

¹²⁷ Available at <<https://www.osce.org/mc/39539?download=true>>.

To justify the demand for the so called independence of Abkhazia, Russian political circles or political scientist close to it or the Kremlin highlight the circumstance that, in its own time, if Georgia was entitled to be separated from the Soviet Union, at the same time, why Abkhazia would not have the right to independence from Georgia? Of course, there are relevant historical, political or legal arguments about why Georgia had the right to create an independent state and Abkhazia did not have and still does not have the same rights.

In particular, the territory of present-day Abkhazia has always been included in various Georgian States during different historical periods (Kolkhida, Egrisi, United Georgia, Democratic Republic of Georgia) and Georgia has historically never been part of Russia, therefore Georgia (or its separate Kingdoms and Principalities) was forcibly occupied by Russian Empire as a result of violation by the official Petersburg the essential terms of Treaty of Georgievsk¹²⁸ (which among other issues stipulated preservation of statehood of Kartli-Kakheti kingdom) signed between the kingdom of Kartli-Kakheti and the Russian Empire in 1783, and later by Soviet Russian, respectively in 1801¹²⁹ and in 1921¹³⁰. At the end of the 80's of the previous century, Georgia's demand for withdrawal from the USSR did not contradict itself even with the Soviet Constitution, where, under Article 72 of the Constitution of the USSR, each Union Republic shall retain the right freely to secede from the USSR; At the same time, as already noted, under Article 78 of the Constitution of the USSR, the territory of a Union Republic may not be altered without its consent (in this case Georgia).¹³¹

Overall, it is necessary to remark that determining the legal status of each disputed territory requires special attention from the international community. In this regard, the international community must thoroughly examine all legal, historical, political and other aspects related to the State's territorial integrity and self-determination of nations, to, ultimately, determine what legal or other mechanisms exist for maintenance of the territorial integrity of the state or for determining principle of self-determination of nations? For example, it should be established whether this territory was previously illegally occupied or annexed by another state or historically it was a part of a particular state? whether the rights of any nation has been violated or not in the concrete state? Probably, in this case, it is necessary to increase the role and place of the UN International Court in the modern international legal or the political system.

It is necessary to note that the principle of self-determination of the nations does not directly imply granting full independence to a particular nation. In this case, for the purpose of preserving the identity of the particular nation, first of all, it is envisaged to grant broader cultural, political, economic, religious or other kind of autonomy to every nation in the world. Considering the fact that the process of decolonization in the world is largely completed and more than 130 independent states appeared on the world political map after World War II,¹³² the principal priority for the international community must be the principle of state territorial integrity and inviolability of the frontiers.

Bibliography:

1. *Aleksidze, L., Giorgadze, L., Kvachadze, M.*, International Human Rights Law, Dictionary-Directory, GCI, Tbilisi, 2005.
2. Basic Facts about the United Nations, United Nations Department of Public Information, New-York, 2005.

---

¹²⁸ Available at <<http://www.amsi.ge/istoria/sab/georgievski.html>>

¹²⁹ Available at <<https://sangu.ge/images/vguruli/3ertrus.pdf>>.

¹³⁰ Available at <http://www.parliament.ge/files/1112_27363_761965_okupacia-1921.pdf>.

¹³¹ Available at <<http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm#iii>>.

¹³² *Chitadze, N.*, supra note 19, 141.

3. Basic Facts about the United Nations. United Nations Department of Public Information. New-York, 2005.
4. *Bonnén, P.*, Towards a Common European Security and Defence Policy: the Ways and Means of Making it a Reality, LIT, Berlin, Hamburg, Münster, 2003.
5. *Chanturia, G.*, The social-economic and political geography of the world. Publishing House "Saqartvelos Matsne". 2004.
6. *Chitadze N.*, Geopolitics, Universal, 2011.
7. *Chitadze, N.*, The North Atlantic Alliance, the main guarantor of peace and stability in the world, Magenta Prints, 2008.
8. *Chitadze, N.*, World Geography. Political, Economic and Demographic Dimensions, Scholars Press, Germany, 2017.
9. *Karumidze V.*, International organizations, educational union 'knowledge', Tbilisi, 2004, 233-235.
10. *Kegley, C., Blanton, S.*, World Politics. Trend and Transformation, Wadworth, Cengage Learning, USA, 2011, 353.
11. *Khorava, B.*, Abolishment of the Abkhazian Principality and Mikheil Sharvashidze.
12. *Kodua, E., Beraia, L.*, Dictionary-Directory of Social and Political Terms, Logos Press, Tbilisi, 2004.
13. *Mamardashvili, G., Tsuladze, G., Maghlaperidze, N., Sulaberidze, A.*, Demographic Development of Georgia, Yesterday, Today, tomorrow, Ilia State University, Institute of Demography and Sociology.
14. *Mkurnalidze, G., Samkharadze, G.*, Politology, Knowledge press, 2000.
15. NATO Handbook, Public Diplomacy Division. Brussels, 2006.
16. *Neidze, V.*, The social-economic geography of the world, Lega, Tbilisi, 2004.
17. *Pipinashvili, D.*, South Caucasus conflicts and regional stability problems, Tbilisi State University, 2009.
18. *Richemond-Barak, D.*, The International Court of Justice on Kosovo: Missed Opportunity or Dispute 'Settlement'? Hague Yearbook of International Law, 2011.
19. *Shafer, K, A.*, The Congress of Berlin of 1878: its origins and consequences, Portland State University, 1989, 50.
20. *Somel, A. S.*, Historical Dictionary of the Ottoman Empire, Scarecrow Press, Oxford, 2003, 268.
21. *Songhulashvili, A.*, Political status of Abkhazia Georgia (1921-31), Matters of modern and contemporary history, №12, Tbilisi, Universal, 2014.
22. *Игнатенко, Г. В.*, Международное Право, 2-е издание, Норма, Москва, 2002, 121-134.
23. *Прохоров, А. М.*, Советский Энциклопедический Словарь, 1988.
24. <<http://abkhazia.gov.ge/page/conflictCronology>>.
25. <http://apsnyteka.org/file/konstitutsiya_abkhazskoy_ASSR_1979.pdf>.
26. <http://constcentre.gov.ge/failebi/1921_clis_konstitucia_33442.pdf>.
27. <<http://hrlibrary.umn.edu/instreet/GAres3314.html>>.
28. <<http://hrlibrary.umn.edu/instreet/GAres3314.html>>.
29. <<http://hrlibrary.umn.edu/instreet/GAres3314.html>>.
30. <<http://old.1tv.ge/projects/analytics/?page=detail&id=170426>>.
31. <<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001875/187580e.pdf>>.
32. <<http://www.amsi.ge/istoria/sab/georgievski.html>>.
33. <<http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm#iii>>.
34. <<http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1977.htm#iii>>.
35. <<http://www.mfa-ks.net/?page=2,224>>.
36. <<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=2883>>.
37. <<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=7514>>.
38. <<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-40.html>>.
39. <http://www.parliament.ge/files/1112_27363_761965_okupacia-1921.pdf>.
40. <<http://www.parliament.ge/uploads/other/18/18506.pdf>>.
41. <<http://www.parliament.ge/uploads/other/18/18506.pdf>>.
42. <<http://www.un.org/documents/ga/res/39/a39r159.htm>>.

43. <<http://www.un.org/en/charter-united-nations/>>.
44. <<https://iliauni.edu.ge/uploads/other/39/39660.pdf>>.
45. <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32362?publication=0>>.
46. <<https://sangu.ge/images/vguruli/3ertrus.pdf>>.
47. <<https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2078/volume-78-i-1021-english.pdf>>.
48. <[https://undocs.org/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1244(1999))>.
49. <<https://unmik.unmissions.org/about>>.
50. <<https://www.constcourt.ge/ge/publications/books/1921-wlis-saqartvelos-demokratiuli-respublikis-konstitucia.page>>.
51. <https://www.icao.int/publications/documents/7300_orig.pdf>.
52. <<https://www.icrc.org/eng/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/overview-geneva-conventions.htm>>.
53. <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/1219170>>.
54. <<https://www.nato.int/kosovo/press/p990610a.htm>>.
55. <<https://www.nato.int>>.
56. <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDR_Translations/eng.pdf>.
57. <<https://www.olympic.org/news/127th-ioc-session-comes-to-close-in-monaco>>.
58. <https://www.osce.org/event/summit_1994>.
59. <https://www.osce.org/event/summit_1994>.
60. <<https://www.osce.org/mc/39539?download=true>>.
61. <<https://www.osce.org/mc/39539?download=true>>.
62. <<https://www.osce.org>>.
63. <<https://www.radiotavisupleba.ge/a/otsdakhuti-tseli-damoukideblobis-agdgenis-referendumidan/27646279.html>>.
64. <https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf>.
65. <<https://www.un.org/documents/ga/res/39/a39r159.htm>>.
66. <<https://www.un.org/en/member-states/>>.
67. <[https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625\(XXV\)](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2625(XXV))>.
68. <<https://www.webcitation.org/5rRB9e3bz?url=http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>>.
69. <www.un.org>.
70. <<http://www.parliament.ge/uploads/other/18/18509.pdf>>.
71. <<https://www.radiotavisupleba.ge/a/otsdakhuti-tseli-damoukideblobis-agdgenis-referendumidan/27646279.html>>.